

AYLIK TARİH

Yıl: 4 Sayı : 43 Eylül 2026

**Dolmabahçe Sarayı
Gönüllü Bombacı
Eski İstanbul'da Bekâr Uşakları
Tarihte Sakarya ve Adapazarı
Hamidiye Alayları
Hammer'den Fıkralar
Etrüskler'in Sırrı
Kiliseden Çevrilen Camiler-9
Gül Camii**

İçindekiler

Dolmabahçe Sarayı	3
Gönüllü Bombacı	8
Eski İstanbul'da Bekâr Uşakları	12
Tarihte Sakarya ve Adapazarı	18
Hamidiye Alayları	22
Hammer'den Fıkralar	26
Etrüskler'in Sırrı	28
Kiliseden Çevrilen Camiler-9	32
Gül Camii	33

Dolmabahçe Sarayı

Rahmi Şakirzade

Dolmabahçe Sarayı, Osmanlı yönetim sistemindeki dönüşümün mimarlık alanındaki en önemli yansımalarından biridir. Bu sarayla birlikte, Osmanlı Devleti'ndeki yönetim örgütlenmesinin yeni fiziksel yapısı ortaya konmuştur.

Dolmabahçe Sarayı'nın bulunduğu bölge, antik çağlardan beri pek çok kez gemilerin sığındığı doğal liman görünümünde bir koy olarak bilinmektedir. Aynı zamanda, 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethi sırasında, Haliç'e indirmek üzere gemilerini karaya çıkardığı yer olduğu da rivayet olunmaktadır. Osmanlı döneminde Kaptan-ı Derya'nın donanma gemilerini demirledikleri ve geleneksel denizcilik törenlerinin yapıldığı bu koy, 17. yüzyıldan itibaren doldurularak "Dolmabahçe" adıyla padişahların hasbahçesi konumuna getirilmiştir. 19. yüzyıla kadar bu hasbahçe içinde yaptırılan ahşap köşk ve kasırlar topluluğu "Beşiktaş Sahil Sarayı" adıyla anılmıştır. Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861), kullanışsız hâle gelen Beşiktaş Sahil Sarayı yıktırılarak yerine Dolmabahçe Sarayı yaptırılmıştır. Dolmabahçe Sarayı'nın inşaa sürecini Ebniye-i Hümayûn kalfalarından (saltanat yapıları kalfala-

rı) Karabet Balyan, Ohannes Serveryan, Nikoğos Balyan ve James VVilliam Smith; bina eminliğini 1843-1850 yılları arasında Hacı Said Ağa, bu tarihten 1856'ya kadar ise es-Seyyid Ali Şahin Bey yürütmüştür. Sarayda, 1856 yılından itibaren sırasıyla; Sultan Abdülmecid (1839-1861), Sultan Abdülaziz (1861-1876), Sultan V. Murad (1876), Sultan II. Abdülhamid (1876-1909), Sultan V. Mehmed Reşad (1909-1918) ve Sultan VI. Mehmed Vahideddin (1918-1922) olmak üzere 6 padişah ile son Halife

Abdülmecid (1322-1324) yaşamıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk, 1927-1938 yılları arasında sarayda aralıklarla 4 yıl kalmış, çalışmalarını buradan yürütmüş ve burada vefat etmiştir. İsmet İnönü döneminde 1949'a kadar Cumhurbaşkanlığı makamı olarak kullanılan saray, 1984'te Osmanlı döneminde kullanıldığı gibi özgün tefrişiyle müze-saray olarak geziye açılmıştır.

Dolmabahçe Sarayı, kıyı boyunca denize paralel uzanan ana yapıdan başka, camhane, dökümhane, kuş-

Sarayın denizden görünümü.

Dolmabahçe Sarayı'nın bir tablosu.

luk, ahır gibi çeşitli amaçlara ayrılmış bölümlerden oluşmaktadır. Bu yapılar arasında, Veliahd Dairesi ile Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde eklenen Saat Kulesi ve Veliahd Dairesi'nin arka bahçesindeki Hareket Köşkleri de yer almaktadır, iki normal kat ile bodrum ve musandıra katlarından oluşan ana yapı, fonksiyonel olarak üç bölüme ayrılmıştır. Bunlar; devletin yönetim işlerinin yürütüldüğü "Mabeyn-i Hümayûn" (Selamlık), padişah ve ailesinin özel yaşamına ait "Harem-i Hümayûn" (Harem), her iki bölüm arasında padişahın devlet ileri gelenleriyle bayramlaşması ve önemli devlet törenleri için ayrılan "Muayede Salonu" (Tören Salonu)'dur. 285 odası, 44 salonu, 68 tuvaleti ve 6 hamamı bulunan saray, 14.595 m2'lik bir alan üzerine kurulmuş monoblok bina olarak Türkiye'deki en büyük saray durumundadır. Fonksiyon ve mimari kuruluş açısından Osmanlı saray geleneğine ve orta sofa ile köşe odalı Türk evi özelliklerine bağlı kalan sarayın yapımında Barok, Rokoko, Neo-klasik gibi Batı kökenli mimari formlardan yararlanılmış; Osmanlı geleneksel sanat ve kültür öğeleri Batılı bir anlayışla yoğrularak yeni bir yoruma ulaşılmıştır. Sarayın duvar süslemeleri ve dekorasyonunda Hereke halıları, Baccarat kristaller, Sevres ve Yıldız porselenler, çeşitli devlet yöneticileri tarafından gönderilen armağanlar ve Batılı ressamların yaptığı tablolar kullanılmıştır.

Dolmabahçe Sarayı'nın Salon ve

Odaları

Dolmabahçe Sarayı'nın salon ve oda kapılarının dış taraflarında numaralar bulunmaktadır. Saray'ın yapılması, döşenmesi tamamlanıp oturmaya başladıktan sonra oda ve salonların süsleme özellikleri yanında kullanma şekillerine göre de isimlendirildikleri anlaşılmaktadır. Saraylarda bu iş yalnızca Dolmabahçe Sarayı'na mahsus değildir. Beylerbeyi Sarayı'nın, Yıldız Sarayı/Şale'nin, Küçüksu Kasrı'nın oda ve salon kapıları da numaralıdır.

Saltanatın, arkasından da hilafetin kaldırılması, Hazine-i Hassanın tasfiyesi üzerine millet malı olan sarayların içerisindeki sanatsal ve tarihî değeri olan eşyanın tespitine başlan-

mış ve bu işin kısa zamanda gerçekleştirilmesi için komisyonlar kurulmuştur. Bu komisyonların çalışmaları bugün baştan ele alınmış olup Milli Sarayların eşyası müzeoloji anlayışına göre düzenlemeye başlanmıştır.

Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılmış olan Dolmabahçe Sarayı'nın, Hazine-i Hassa Nezaret Binası yapılıncaya Hazine Kapısı adım alan Kordon Kapısı üzerindeki Zzver'in aşağıya aynen alıp değerlendirdiğimiz kitabesinden anlaşılacağı üzere, H. 1272 - M. 1856 senesinde tamamlanmıştır.

Ceride-i Havadis gazetesinin 7 Şevval 1272 (11 Haziran 1856) tarihinde yayınladığı yazıda Dolmabahçe Sarayı'nın döşenmesinin bittiğini ve Sultan Abdülmecid'in 7 Haziran 1856 Cuma günü bu yeni sarayına taşındığını ve ertesi günü devlet erkânını da yine bu Saray'da kabul ettiğini yazmaktadır.

Ziver Paşa tarafından nazmedilen ta'lik hatlı kapı kitabesi ise H. 1272 - M. 1856 tarihli olup bu tarihin, kitabenin güherveş noktalı harflerinin ebcedle değerlendirilmesiyle bulunacağı anlatılmıştır. Musahip ve şair olan Ferik Ziver Paşa, Abdülmecid ile annesi Bezm-i Âlem Sultanın yaptırdıkları bütün çeşme ve binalarına şiir yolu ve ebced hesabıyla tarihler düşürmüştür. Dolmabahçe Sarayı'nın

Muayede salonunda bir tören.

Harem, Mavi Salon.

Hazine Kapısı üzerindeki ta'lik hatlı kitabenin son mısrasının noktalı harflerinin değeri toplandığında da H. 1272 - M. 1856 tarihi çıkmaktadır.

Zehî âyineveş seng-i musaykaldan bina kıldı

Müzeyyen eylesün Ziver güherveş babım tarih

Ser-i Abdülmecid Han anda gör-sün çok sefa-i nev

Makam-ı şevket oldu mes'adette bu saray-ı nev

1272

Dolmabahçe Sarayı Saltanat Kapısı'nın dış ve iç yüzünde, Valide Kapısı'nda olduğu gibi yalnız Abdülmecid Hanın tarihli tuğraları vardır, kitabe yoktur.

Saltanat Kapısı'ndan yalnız padişah at veya araba ile içeri girebilirdi. Onun dışındakiler içeriye ancak yaya olarak, o da izinle girebilirlerdi. Beylerbeyi, Çırağan ve Yıldız saraylarında da aynen öyleydi. Sultan Abdülaziz Dönemi'nde kendisine Mısır Hükümdarı süsü vermek isteyen Hıdiv İsmail Paşa Dolmabahçe Sarayı Saltanat Kapısı'ndan arabası ile içeri girebilmek için binlerce liralık rüşvet dağıtmış ise de başaramamış, kapının eşiğinde arabasından indirilip içeriye yaya yürütülmüştür. Yalnızca padişahla valide sultan araba ile bu kapıdan geçebilirlerdi ve onların arabacılarının elbiseleri altın sırma işlemeli ve altın düğmeli olabilirdi.

II. Abdülhamid, amcası Abdülaziz'in ve ağabeyi V. Murad'ın içerisinde hal edildikleri, tahttan in-

dirildikleri, denizden ve karadan saldırıya açık, müdafaasız Dolmabahçe Sarayı'nda oturmayı kendisi için emniyetli bulmamış ve 7 Nisan 1877 günü ikametgâhını Yıldız Sarayı'na nakletmiştir. Mabeyn Feriki Said Paşa hatıratında bu taşınma olayını şöyle anlatır: 7 Nisan 1923, yani bugün, Beşiktaş Saray-ı Hümayûnunda Yıldız Kasrı Hümayûnunda bütün bütün nakl-i hümayun vuk'u bulup, Yıldız Saray-ı Hümayûnu ismi verilmiştir. Saat 8'de Kasrı Hümayûn-u mezbura muvasalat ettik. Benim ikame-time mahsus olmak üzere Harem-i Hümayûn duvarının arkasında ve bağ içindeki odayı efendimiz ihsan buyurdular.

Dolmabahçe Sarayı'nın tüm mekânları içinde bazı salon ve odaları kimi zaman özgün işlevleri kimi zaman da içinde geçmiş olan tarihî

olaylara bağlı olarak saray tarihi içinde önem kazanmışlardır.

Muayede Salonu

Saray'ın aşağı yukarı ortasına rastlayan, adını "bayramlaşma" anlamına gelen "muayede" kelimesinden alan bu görkemli salonda yapılan törenleri seyre gelen sultanlar, kadınefendiler, elçiler, yabancılar sandalyelere otururlardı. Topkapı Sarayı'ndan altın taht getirilir, bahçe tarafındaki kısma yerleştirilirdi. Buranın tam karşısına gelen loca da kordiplomatik için hazırlanırdı.

Padişahlar, Bayram Namazı'ndan sonra Muayede Salonu'nun köşe odalarında dinlenirler ve salonda sadece hanedan mensupları, vekiller, teşrifata dahil yüksek dereceli memurlar bulunur ve bunlar sırasıyla tahtın önüne gelerek Teşrifatı Efendi'nin tuttuğu saçağı öperlerdi.

1856'da Abdülmecid burada Fransız Mareşali Pelissier şerefine büyük bir ziyafet vermiş, Macaristan İmparatoru François Joseph şerefine de burada bir resmî kabul düzenlenmiştir.

II. Abdülhamid'in Muayede Salonu'nda yapılan bayramlaşmalarında tahtın sağına Saltanat Veliahdı Mehmed Reşad Efendi geçer ve ayakta dururdu. Sonra yaş sırasına göre şehzadeler dizilirlerdi. Onların ardından evlenme tarihlerine göre damatlar, paşalar, beyler ve yaş sırasıyla sultanzadeler sıralanırlardı. Tahtın sağ ön tarafında Şeyhülislam, ardından Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, bunların arkasında kazasker payesindeki ulema, sonra İstanbul paye-

Medhal Salon.

Dolmabahçe Sarayı'nın salonlarından biri.

İç muayede ise padişahın, kadınlarının bayram tebriklerini kabulüdür. Valide sultandan başlayarak, gerek hanedan mensuplarının gerek yüksek rütbeli devlet memurlarının hanımları padişahın bayramını tebrik ederlerdi. II. Abdülhamid Dönemi'nde iç muayede Dolmabahçe Sarayı'nda değil Yıldız Sarayı'nda olurdu. Dolmabahçe'de muayede-yi bitiren padişah Yıldız'a gelir, orada hanımlar padişahı eteklerler, taht saçağını öpmezlerdi. Tebrik sırasında padişah istediği hanımla konuşurdu. Kadınların tebrikleri sırasında da Muzîka-i Hümayûn marşlar çalardı.

II. Abdülhamid'in bir muayede-si sırasında meydana gelen depremde Muayede Salonu'nun muhteşem avizesinin alt kısmı yere düşmüş ve salonun içi sırça kırıklarıyla dolmuştur. Bu salonda geçen önemli olaylardan biri de 19 Mart 1877'de II. Abdülhamid'in ilk Meclis-i Mebusan'ı burada törenle açmasıdır.

Muayede Salonu'nun bahçe üzerinde bulunan sol tarafındaki oda, II. Abdülhamid Dönemi'nde kendisinin törenden gizlice ayrılabilmesi için tadel edilen ve bahçe tarafına merdiven yapılmış olan odadır. Bu merdivenden Atatürk'ün cenaze töreninde ka-ıfalkın önünden geçip Muayede Salonu'nun terkedilmesi sırasında faydalanılmıştır.

Dolmabahçe Sarayı'nın en hüznü anı hiç şüphesiz bütün Türkiye'yi eleme boğan 10 Kasım 1938 tarihi-

li ulamalar dizilirlerdi. Tahtın sol tarafında protokole göre saray erkânı yerini alırdı. Sadrazam, sonra nazırlar, ardından vezirlik payesini aldıkları tarihe göre kıdem sırasıyla vezirler ve müşirler ile daha aşağı rütbedeki mülkî ve askerî rical ve erkân gelirdi.

Cûlus töreni muayede töreninin hemen hemen aynısı idi. Padişah bayram muayedelerinde de kullanılan altın tahta oturur, yalnız ulema ayağa kalkardı. Tahtın saçağını Tanzimat'tan sonra mabeyn müşiri tutardı. Ulema dışında askerî ve mülkî rütbe ve kıdem sırasıyla iki elleriyle saçağı tutar, öper başlarına koyarlardı. Padişah evvela veliahdın, sonra yaş sırasına göre şehzadelerin tebriklerini kabul ederdi.

Hamam.

dir. Atatürk'ün cenaze namazı bu salonda kılınmış ve cenazesi katafalka konularak halkın ihtiram ziyaretinde bulunması sağlanmıştır.

Medhal Salon

Dolmabahçe Sarayı'nın dış Mabeyn bölümünün giriş salonu olan Medhal Salon Cumhuriyet Dönemi'nde önemli olaylara sahne olmuştur. 27 Eylül 1932'de Türk Dil Kurultayı, 20-25 Eylül 1937'de ise Türk Tarih Kongresi ilk kez bu salonda toplanmıştır.

Süfera Salonu

Padişahlık döneminde yabancı ülke elçilerinin resmî kabullerinin yapıldığı, sarayın en görkemli salonlarından birisidir. Fransız Büyükelçisi M. de Noailles, İngiliz Büyükelçisi Layard, Avusturya Elçisi Comp-te Zichy, İtalya Elçisi Galonya, Alman Maslahatgüzarı Dr. Boch, İran Maslahatgüzarı Mirza Cevat Han, II. Abdülhamid'in bu salonda kabul ettiği misafirleridir. 1927'de Atatürk'ün gelişiyle yeni harf çalışmalarına da bu salonda başlanmıştır.

Zülvecheyn Salonu

Sarayda iç ve dış mabeyni birleştiren ve "Zülvecheyn" adı verilen salon, toplu olarak namaz kılınan, mevlit okutulan, nikâh kıyılan, kimi zaman da resmî törenlere sahne olmuş bir yerdir. Sarayın içinde zemin kattaki Binek Salonu sayılmazsa-tavanı oval biçimde yapılmış tek salon olma özelliğine de sahip olan Zülvecheyn, Padişahlık Dönemi'nde Atatürk ve İnönü Dönemi'nde çeşitli ziyafetle-

Süfera Salonu.

rin de verildiği bir yer olarak kullanılmıştır.

Mavi Salon

Dolmabahçe Sarayı'nın oda, salon ve sofaları arasında süslemelerinin değişik görünüş ve renklerine göre değerlendirilmiş olanları vardır. Örneğin duvar ve tavan süslemeleri mavi olduğu için 67 numaralı salona Mavi Salon denilmiştir. Tavan süslemelerini tamamlayan kırmızı beyaz kristalden yapılmış 54 mumlu avize buraya ayrı bir özellik ve güzellik vermektedir.

Mavi Salon, sarayın yapıldığı devirden beri birçok törene sahne olmuştur. Abdülmecid, Mavi Salon-da kadınlarıyla çocuklarının bayram tebriklerini, Abdülaziz saltanatı müddetince kadınların, sultanların tebriklerini, Mehmed Reşad'da cülus neşesi içinde, harem kızlardan oluşan bando takımının çaldığı marşlar eşliğinde halkı burada kabul etmiştir.

Mavi Salonun aydınlık boşluğunun orta kısmına Atatürk'ün hastalığının ağırlaştığı dönemlerde bir asansör yapılmıştır. Buradaki hamamın çıkışında bulunan karanlık koridordan tekrar Mavi Salona gelinir. Mavi Salonun köşesinde yer alan Sultan Abdülaziz'in yatak odasında bulunan karyola, koltuk ve kanepeler Abdülaziz'in cüs-sesine uygun olarak oldukça büyük yapılmışlardır.

Buradan Halife Merdiveni'ne ulaşılır, kara ve denize iki çıkışı olan büyük bir salona, Abdülmecid'in yatak odası diye gösterilen odayı da geçtikten sonra sarayın en görkemli salonu Muayede Salonu'na gelinir.

Pembe Salon

Duvarlarının renginden dolayı bu ismi almış olan Pembe Salonda harem kadınları toplanıp bir araya gelirlerdi. Salonun ortasındaki büyük Hereke halısı ve Abdülmecid tuğralı masa, 60 mumlu avize ve odanın dört köşesine yerleştirilmiş kristal sütunvari şamdanlar odanın ahenkli görünüşünü tamamlamaktadır.

Atatürk'ün, hastalığı sırasında bu salonu çok ferah bulduğu için şezlongunu vefat ettiği 71 numaralı odadan buraya taşıyıp bu salonda istirahat ettiği söylenir.

Süfera Salonu'nda bir sefirler toplantısı.

Nr. 10

Berliner

Einzelheft
10 Pfg.

Illustrierte Zeitung

Verlag Ullstein & Co., Berlin SW. 68

Copyright 1913, by Ullstein & Co.

**Gönüllü
Bombacı**

Vom Vormarsch der Türken gegen Bagdad:
Türkisches Maschinengewehr bei Beschießung eines feindlichen Fliegers.
Aufnahme unserer Photographen bei der türkischen Armee.

Berliner

İllüstrirte Zeitung'un 22 Ağustos 1915'te yayınlanan sayısında, Kari Vollmöüer böyle anlatıyordu gazeteye göre Türk ordusunun en genç subayını. Bu yazı yazarın savaşla ilgili izlenimlerini anlatacağı serinin ilk öyküsüydü.

Tansel Atasagun

Sarı Siyah Dergisi. Sayı 19. Yaz 2015

Kaynak: Berliner Illüstrirte Zeitung ve Genel Kurmay Arşivi

"-ALİ!, diye bağırdı, Alman makinelî tüfek birliğinin komutanı.

Çadırın arkasındaki karanlıktan ilginç ve biçimsiz bir karaltı gözük-tü. Üstüne başına çekidüzen verdi ve dimdik durarak selam çaktı, ilk izlenimim, üniforma içinde bir kız olduğu biçimindeydi. Kafasına göre oldukça büyük olan ve tropik şapkalara benzeyen, kahverengi pamuklu kumaştan yapılmış 'Enveriye' (Türk askerinin yeni başlığı) altında iki parlak ve kuyruklu göz yanıyor, dar ve parlak bir yüzü parılatıyordu. Görüntünün kalanı ise kaba pamukludan yapılmış, balçık kahverengisi arazi üniformasının altında kayboluyordu.

- Beyler, bu Osmanlı imparatorluk Ordusunun en genç astsubayı Ali Reşat Çavuş... Ali, Almanca öğrendiğini göster. Alman askeri nasıl der?

Oldukça bol ve uzun üniforma kolunun içindeki ince parmaklı eli yeniden başlığa gitti. Çatallı bir çocuk sesi duyuldu:

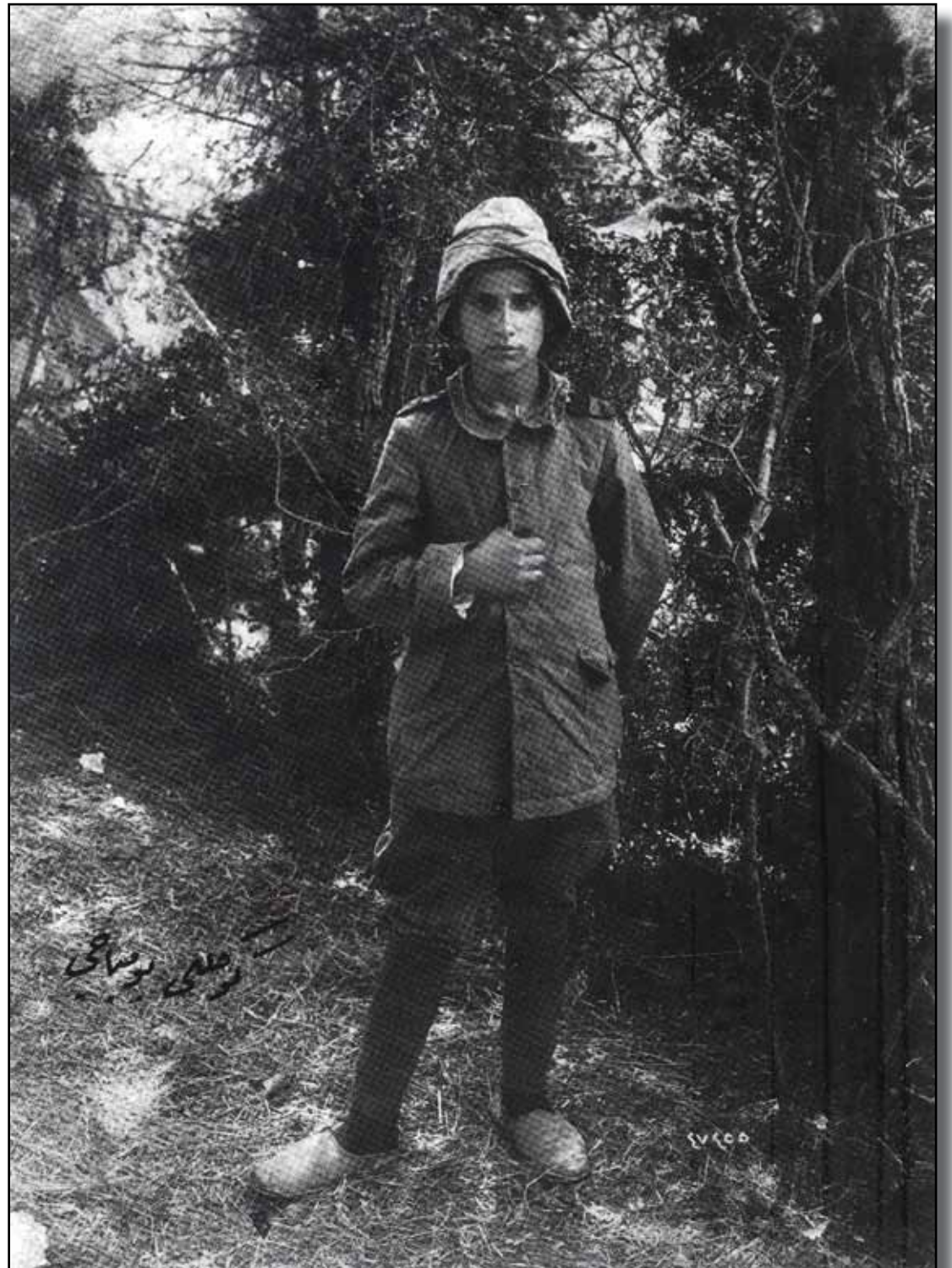
-Sehrgut

-Tamam Ali. Şimdi biz bu beyle-re senin nasıl astsubay olduğunu anlatacağız. Beylerin hepsi tüm cesur Türk askerlerine Almanya'dan güzel armağanlar getirdi, işte, bir paket de senin için. Bu beyler Almanya'ya geri döndüklerinde senden söz edecekler.

Komutan anlatmaya devam etti. Ali'nin babası, Balkan Savaşı'nda bir Makedonya alayında yüzbaşıymış ve Kumanova'da şehit düşmüş. Annesi ve kardeşleri, Sırp tarafından katledilmiş. Bu katliamdan kurtulan Ali Reşat, kaçanların arkasına takılarak kendisini Trakya'ya atmış ve as-

kerlerin arasına katılmış. On üç yaşında bir çocuk, bir birlikle nasıl kalırsa öyle kalmış, öyle beslenmiş.

Kâh bir köşeye kıvrılmış, kâh arda kalan yiyeceklerle idare etmiş. Yaklaşık 20 ay o askerlerle kalmış. Sonunda

Gönüllü Bombacı Ali. Genel Kurmay Arşivinden.

da yolu onlarla birlikte Çanakkale'ye düşmüş.

Buraya geldiğinde on beş yaşına gelmişti ve savaşmak istiyordu. Birisi ona bir asker pantolonu ve birde asker ceketi Verdi. Yalnızca bir silahı eksikti. Büyük adamların da kendilerinin silaha ihtiyaçları vardı, bu nedenle Ali'ye silah verilemedi.

O da el bombası taşımaya başladı. Bu kendi fikriydi. Bir akşam kalktı ve kendi yöntemiyle İngilizlerle savaşmaya başladı. Gecenin yarısında bir cehennem gürültüsü ve delicesine atışlardan sonra, Ali Reşat sabah, bir İngiliz dürbünü ve bir Browning tabancayla geri döndü, İngiliz subaylarının bulunduğu yerleri bulma konusunda özel bir yeteneği var. El bombaları hep İngiliz subaylarını buluyor ve ganimetleri de buna uygun olarak seçilmiş ve aristokratik oluyor."

Berliner Illüstrirte Zeitung'un 22 Ağustos 1915'te yayınlanan sayısında, Kari Vollmöller böyle anlatıyordu gazeteye göre Türk ordusunun en genç subayını. Bu yazı yazarın savaşla ilgili izlenimlerini anlatacağı serinin ilk öyküsüydü.

Vollmöller'in kaleminden ve Yüzbaşının anlattıkları devam edelim:

"- Ne yaptığını gördünüz. Ali, saldırı kollarının kahramanı oldu. Siperden ilk çıkan, düşman tel örgülerini ilk geçen ya da kesen, silahını tümüyle etkin olarak ilk kullanan hep o. Nisan ayındaki bir saldırıda, her iki bacağından ve bir mermiyle de ciğerinden kötü bir biçimde yaralandı. Ama o hep ön saflarda olmak istiyordu. Buna rağmen 4 hafta cepheden uzak kaldı ve tedavi gördü. Sonrasında döndüğü cepheye yine düşman kurşunlarına hedef oldu. Son olarak da sol omzundan yaralandı. Tüm bunlara karşın o, birkaç gün sonra yeniden iyileşerek siperlerdeki yerini aldı. Bugün de erkenden ve yine bıkmadan yorulmadan bizimleydi... Öyle değil mi Ali Reşat?"

Ali Reşat, yıllar sonra yeniden karımıza Genel Kurmay'ın 2007 yılında yayınladığı bir albümdeki fotoğrafla çıktı. Fotoğrafın üzerindeki "Gö-

nüllü Bombacı" notu dışında, fotoğrafla ilgili hiç bir bilgiye yer verilmiyordu.

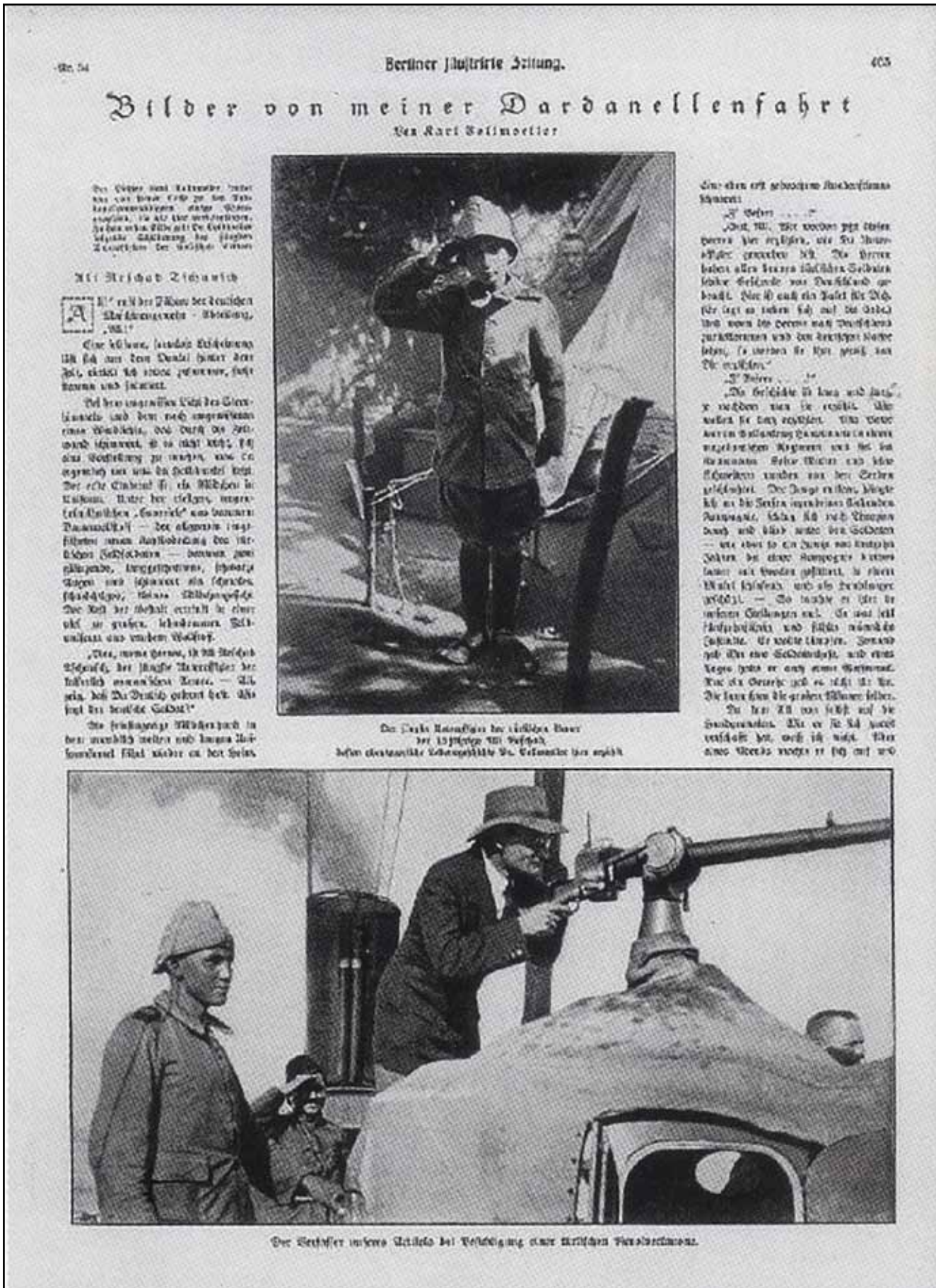
Fotoğraf kısa zamanda fenomen oldu, Çanakkale'den Kurtuluş Savaşı'na hakkında pek çok hikaye anlatılmaya başlandı. Gerçekli-

ği sorgulanmayan hikayeler sanal bir kahraman yarattı kısa zamanda Fotoğraftaki çocuğun gerçek bir kahraman olduğu araştırmacı-yazar Yetkin İşcen ve Basri Emin Sütü'nün çabalarıyla ortaya çıktı. Yüz yıl önce minik kahraman için yine aynı gazetede şu satırlar yazıyordu: "Gecenin karanlığında siperden çıkan, düşman askerlerinin, özellikle subayların yerlerini bulan ve bombasını atan Ali, yaşının küçüklüğüne rağmen yüreğinin büyüklüğü, cesareti ve azmi ile bir destan yazdı."

Yine söz konusu hikâyeden öğrendiğimize göre Ali, cepheyi ziyarete gelen Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın huzuruna çıktı. Savaşta göstermiş olduğu yararlılıklar dolayısıyla kendisine çavuş rütbesi verildi. (Dergi bu bilgiyi de vermesine rağmen haberi en genç astsubay diyerek tanıtıyor.)

Ali Reşat'ın hikayesi bir kaç ayrı kaynaktan doğrulanabiliyor. Bunlardan biri George Lebrecht isimli çizerinin Çanakkale'de yaptığı kara kalem resmi. Resim tıpa tıpa Ali Reşat'a benziyor, üstelik resmin altına "Ali Reşat" diye not düşmüş. Resmin yayınlandığı tarih 19 Ağustos 1915 (Berliner Illüstrirte Zeitung). Lebrecht resmi canlı modeline bakarak mı yapmış yoksa Vollmöller'in fotoğraflarından mı, bilinmiyor.

İkinci bir kaynak, Armin Wegner'in 1921 yılında kaleme aldığı uzun hikayesi. Alman generali Mareşal Von der Goltz'un (Golç Paşa) ekibinde sağlık görevlisi olarak Türkiye'ye gelen ve savaşa katılan Armin Wegner, Çanakkale cephesindeki gözlemlerini savaştan sonra "Hüseyin Oğlan (Der Knabe Hussein)" adıyla kitaplaştırdı. Wegner'in "Hüseyin" olarak adlandırdığı kişi Gö-nüllü Bombacı. Yazarın hikayesinde Ali Reşat ismi ise Hüseyin'e sahip çıkan susayın ismi olarak zikrediliyor. Kitapta yer alan bilgiler, bu detay dışında Vollmöller'in yazısmadakilere aynı. Wegner'e göre Lüleburgaz'daki Balkan Savaşları sırasında bozguna uğrayan askerler bozkırda minaresi güdük bir parmak gibi yükselen, terk edilmiş bir köyde

Illüstrirte Zeitung'un 22 Ağustos 1915 sayısı.

on bir yaşında bir Türk çocuğu bulurlar. Mavi şalvarı topuklarına kadar uzanan, kırmızı fesinin altında çekik gözleri dehşetten donuklaşmış bu çocuk Hüseyin'dir. Önünde, avlunun ortasında bir köylünün ağaca bağlanmış cesedi sallanmaktadır.

Hüseyin (Editörün Notu: Ali Reşat) askerlerle İstanbul'a gelir, 20 ay kadar genç acemi erlerle Taksim Kışlası'nda konaklar ve sonra Çanakkale'ye gider. Yaralanır,

Tekirdağ'a götürülüp tedavi olur ve dört hafta sonra yine cepheye döner. Wegner küçük askerin başarılarını şöyle anlatıyor: "Hüseyin sabaha karşı sipere döndüğünde cepleri çikolata ve İngiliz altınıyla doluydu.

Bir palaskada fişekler şingirdiyor, kanayan parmakları arasında simsiyah parlayan bir Browning tutuyordu." Ve hikayeyi şu satırlarla bitiriyor: "O gün Hüseyin on dört yaşına bastı, içinde serpilmeğe başladığı ünifor-

masının omuzlarında çavuş apoletleri vardı."

"Anası karanlık bir gecede alevler içindeki bir kalasın altında göçüp gittiğinden bu yana, kendisine analık eden toprak ona güneşten yanmış bir kabuk ve ağaç dalları gibi güçlü kollar armağan etmişti. Padişah ordusu ise ona binlerce baba vermişti."

"Ali Reşat (Editörün Notu: Komutanı) onu Edirne'deki askerî okula göndermek istiyordu, akademideki tüm subaylar onu seveceklerdi."

Alman gazetecilerin cephede çocuk yaşta asker görmeye alışık olmadıkları anlaşılıyor. Muhtemelen bu nedenle Ali Reşat'la (ya da Hüseyin'le) çok ilgileniyorlar. Yine de tek neden bu olmasa gerek. Yazılanlardan da anlaşılıyor ki, Ali'nin karşısındaki insanı etkileyen bir duruşu var. Yazılanları okumasanız da, bunu hissetmek için Genel Kurmay'ın yayınladığı fotoğraf-taki gözlerine bakmanız yeterli. Çanakkale Savaşları'nda Ali gibi pek çok çocuk ve gencimizi yitirdik. Pek çoğunun hikayesi bilinmiyor. Azınlıkta kalan bir kısmı bazen yoğun araştırmalarla, bazen de tesadüflerle ortaya çıkıyor. Umarım bir gün Sarı-Siyah'lı ağabeylerimizin isimleri ve hikayelerini de Ali Reşat'ın gibi öğreniriz.

Vatan varlığını onlara borçlu. Ruhları şad olsun!

Eski İstanbul'da Bekâr Uşakları

XVIII. y üzyılda hırsızlık yapan on sekiz bekâr uşağı şehrin çeşitli yerlerinde asılmıştı.

Kabul etmek gerekir ki, fetih-ten Tanzimat dönemine kadar geçen dört yüz yıl içinde İstanbul'un güvenlik ve düzenini sağlama yolunda bekâr uşaklarına (*bekâr erkeklere*) karşı çok zalimce muamelede bulunulmuştur.

Yeniçeri ağası, subaşı ağası, ases-başı ağası, bostancıbaşı ağa gibi zabıta âmirleri, suçlu veya suçsuz, bir veya birkaç bekâr uşağını, mahkemesiz idam ettirebilmişlerdir.

Bu yolda en müthiş olay da, Hicrî 934 (M. 1528) yılında yaşanmıştır. Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında, 24 şubat 1523'de, Yavuz Sultan Selim Camii yanında bir eve, gece hırsızlar girmiş, ev halkını tamamen keserek, çaldıkları eşya ile kaçmışlardı. Bütün gayrette rağmen, katil hırsızlar bulunamadı.

İstanbul'daki bekâr uşaklarının işidir» denildi, birisi hakkında şeriat kurallarıyla, en küçük bir suç delili yokken mumcu, tellâk, aşçı, odun yarıcı 800 adet bekâr uşağı rastgele toplanarak çarşı boyu sokaklarda idam edildi. Bu facia, «Frenk», «Makbul» ve «Maktul» lâkapları ile anılan Pargalı İbrahim Paşa'nın sadrazamlığında olmuştur. Yazar Peçevli İbrahim bu olayı: «Eşkiyayı öyle yıldırır ki, ondan sonra bu kötü olaylar olmadı» diye yazıyor.

Bunun nedenini, kendi yerine yüzlerce masumun öldürülmesine bir hırsız-katilin tahammül edememesinde görmekteyiz.

ŞİDDETLİ CEZALAR

Eskiden, İstanbul'un herhangi bir mahallesinde oturabilmek için ke-

falet zorunluydu. Hırsızlık da yersiz yurtsuz kimselerin işi olduğundan, her olayda zabıta, bekâr hanlarını ve çarşılarda dükkân üstündeki bekâr odalarını arardı.

Yukarıda da anlattığımız gibi, bir bekâr uşağı hırsızlık suçundan yakalandı mı, mahkemeye verilmez, olay yerine ve önemine göre padişahın, sadrâzâmın, hattâ zabıta âmirlerinin emriyle derhal idam olunurdu.

Yazar Râsid Efendi, Hicrî 1133 (Milâdî 1720 - 1721) olayları arasında anlatıyor:

Hasköy'deki kiremithânenin usta-lılarından ve kendi esnafı arasında çok zengin olarak tanınmış bir gayrimüslimin evine birkaç hırsız girer, bir miktar

eşya alır ve kaçar.

Devrin padişahı III. Sultan Ahmed: «Tahtımın yanında böyle bir olay olur mu?» diye son derece hiddetlenir. Sadrâzam Nevşehirli İbrahim Paşa'ya. hırsızların derhal bulunmasının ve cezalarının verilmesini emreder. Hırsızlar bulunmazsa, zabıta âmirlerinin ihmali ve liyakatsizlikle ceza göreceklərini bildirir.

Fatih'te, Karaman çarşısında bir dükkânda çalınan maldan birkaç tanesi bulunur ve hırsızlık töhmetiyle bekâr uşağı bir oğlan yakalanır. Delikanlı on sekiz arkadaşlarını ele verir, onlar da kaldıkları bekkar hanlarında ve odalarında bulunur. Çalınan eşyanın bir kısmı da onların odalarında çı-

Bir dükkânda çalışan bekâr uşakları.

Bekar uşaklarını gösteren bir gravür.

kar. Bu on sekiz bekâr uşağı, şehrin çeşitli kalabalık yerlerinde, emsiline ibret olmak için asılarak idam olunurlar.

Her şeyi hoş gören dîvân şâirlerinin «Şehrengîz» adı verilen manzum risalelerle, güzellikleri övülen esnaf delikanlarının çoğu, İstanbul'un garibi genç ve dilber bekâr uşaklarıdır.

Bunlar özellikle meddah masalları kahramanları arasında bulunan sirkeci, helvacı, saka, yemenici, saraç, kahveci güzelleridir ve dükkân üstü odalarda, kayikhanelerde, kahvehanelerde, Saraçhane'de yatıp kalkan bekâr uşağı gençlerdir. Hepsi toy, şehir oğlanları gibi yırtılmamış, açılmamış, levendane tavırları, düzensiz kılık ve kıyafetlerinin ayrı cazibesıyla, İstanbul hânımlarını, bey, paşa kızlarını, hanım sultanları çileden çıkarıp, yalınayaklarına düşürmüşlerdir.

Hamam çıplağı dellâk bekâr uşağı on bir adet gencin hikayesi de 1686-1697 arasında hamamcılar kâhyası olan Derviş İsmail tarafından «Dellaknâme-i Dilküşâ» adını verdiği bir risalede toplanmıştır.

Bekâr uşakları arasında şehir eşkiyası tipleri de hikâye kahramanları arasına girmiştir. XVII. Yüz yıl ortasında Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığının ilk yıllarında geçmiş büyük bir olayı anlatan, fakat en az bir yüz yıl sonra kaleme alındığını sandığımız «Yelkenci Yusuf» hikâyesinin, eşkiyadan Çengelköyü'nde bostan yanaşması Arnavut Deli Zeynel ile, Üsküdar'da Balaban İskelesinde kayıkçı civanı hançer güzeli Mustafa'nın hâmisî Ellidokuz'un Kara Bekir, Langa Limanı İskelesinde kayıkçı bekâr Yedibelâ Ferhad bunlar-

dandır.

Son yeniçerilerden Çardak Kolluğu çorbacısı ve halk şâiri Hüseyin Ağa'nın destanlarının kahramanları da çoğunlukla bekâr uşaklarıdır. Bu destanlarda maceraları nakledilerek, güzellikleri övülmüş yüze yakın isim vardır; saki (sucu) tipi olarak da Fındıklı kayikhaneleri üstündeki bekâr adalarında oturan ve cihâna meydan okuyan hamlacı Kurdoğlu Cafer'dir. Gençliği, bitirimlik, baldırıçplaklık yollarında geçmiş olan Galatalı Hüseyin Ağa'yı bu adam yetiştirmiştir.

Anıları destanlara, şiirlere, hikayelere, yazar kalemleriyle ve arşivdeki vesikalarla tarih kütüğüne geçmiş bekâr uşakları, büyük şehir hayatının bir karışık âlemini temsil ederler. Bu hayat, tanzimattan sonra da devam etmiştir.

Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hoca şunları yazıyor:

Eskiden bekâr uşakları ayrı bir düzene bağlı olarak bekar hanlarıyla bekâr odalarında yatar kalkarmış; zamanımızda bekâr erkekler yine hanlarda, şurada burada barınırlar ama hareketleri bağımsızdır.

Taşradan aklına esen, birisi yorganını omuzlayınca İstanbul'a gelir, aklına estiği zaman da "ekim zamanı" der, "harman" der, kopup geldiği yere döner, yahut sılaya gider; amele, ırgat, rençber, kayıkçı, hammal, natır, tellâk, hamurkâr, pişirici hangisine sorsanız, kendi ağzındaki sıfatı bekâr uşağıdır, «Bekâr uşağıyım...» der.

Eski tulumbacılık zamanında, özellikle belediye daireleri tulumbacıları hep bu bekâr uşaklarıydı. Mahalle sandıkları uşakları arasında bekârlar çoktu. Onlar da toplu olarak tulumba-

cı koğuşlarında kalırlardı.

Meşhur kantocu Peruz'a, bekâr uşağı bir tulumbacı âşık olmuştu. O zamanlar kötü bilinen kadının âşıkları toplansa, tabur oluşturur. Oğlan, kaşı gözüyünde, güzel, fakat yarım pabuçlu hırpanî, yosmanın bir tebessümüne razıydı ve hiç yüz bulamadı. Bir süre yandı, durdu. Sonra tiyatroya gitmekten vazgeçti. Vazgeçmesine neden de Peruz'un söylediği şu kanto oldu: Benim adım Peruz'dur, şöhreti çok dansözüm

Sen ise tulumbacı, tutmadı seni gözüm..,

Mazlum çocuktuk, bıçkın boyundan olsa, olay olurdu.

Fakat sonra öğrendik ki, yosma oğlanı sevmiş, bana yalvardı:

Vâsıf Efendi, şâirsin, ağzımdan oğlana bir şey yaz.

Sahne de okuyayım, gönlünü alıp âşıkımı davet edeyim!...

Elbet kulağına gider, bekâr uşağıma teşrif eder... dedi.

Kendi kantosundan mülhem olarak şu yaveyi yazdım,

Verdim idi, sahnede okudu mu, bilmiyorum:

Yandım tulumbacı ben aşkına yandım Allah

Yine o sahnelerde dinlemişimdir, kim söylerdi hatırfayamadımı

Tarlalar otlu olur Bekârlar bitli olur Allah'ın hikmetinden Güzeller dertli olur

diye bir kantoydu.

BEKÂR UŞAĞININ EVLENMESİ

İstanbul'da bir iş tutmaya, para kazanmaya gelmiş bekâr uşağının büyük şehirde kefalet bağları ve bekâr nizamı denilen göz hapsi altında yaşamaktan kurtulması, bekâr hanlarından veya odalarından çıkıp, bir mahalle içine girebilmesi için sakalık veya bekçilik gibi hizmetler dışında, kesinlikle evlenmesi gerekirdi.

Fakat bekâr uşağı, kimseyi tanımadığı için araya, o devrin deyiimi ile «oğlana babalık yapan» bir kılavuz girerdi. Kılavuz bazen bu işi gerçekten baba gibi insanî duygularla yapar, İstanbul'da bir ev açabilecek kadar para biriktirmeyi başarmış delikanlıya uygun bir kız bulur, kız tarafını da ikna eder, oğlanı bekâr hayatının türlü mahrumiyetinden ve özel-

likle fuhuş yollarına sapmaktan, o yolların kütü akıbetinden kurtarırdı,

Bir bekâr uşağına bulunan kız da, genelde fakir ailenin evlâdı, hatta hem fakir, hem de bir öksüz veya yetim olurdu. Yahut konağın evlenme çağına gelmiş cariyesi, halayığı, beşlemesi olurdu. Kılavuzlar bazen de bu işi para karşılığı yapar, kılavuzluğu meslek edinmiş kimseler olurdu. Ya oğlan bunlardan birine baş vurur, uygun namuslu bir kız bulunmasını ister; yahut kız tarafı, herhangi bir nedenle kısmeti çıkmayan kıza, bekâr uşağı arasından namuslu, çalışkan, çapkınlığı ve bıçkınlığı, yahut herhangi bir lekesi olmayan bir oğlan bulunmasını isterdi.

ÇAMAŞIRCI LAR

Bekâr çamaşırcıları, İstanbul'un günlük hayatında önemli yer tutmuş esnafı arasındandı. Tanzimat'tan önceki devirde bekâr odalarıyla hanlarının bir bekâr çamaşırhane si ile devamlı ilişkisi vardı. Bekâr uşağının çamaşır yıkayıp kurutmaya yer ve zaman olanakları olmadığı için, haftanın belirlenmiş bir gününde çamaşırhane hamalı, yıkanmış temiz çamaşırları getirir, parasını alarak kirli çamaşırları toplar giderdi. Çamaşırhaneler, çamaşırcı dükkânları, İstanbul'un ayak takımının oturduğu semtlerde, mahallelerdeydi.

Bekâr çamaşırhanelerinde çamaşır yıkayıcı olarak çalışanlar da yine birtakım bekâr uşaklarıydı. Bekâr çamaşırı yıkayan kadınlar, artık yarı erkekleşmiş, ar damarı çatlamış soyundan mahalle karılarıydı: Çamaşırlarını yıkadıkları bekâr uşakları ile kendileri, yahut elleri altında bulunan uygunsuz kadınlar arasında fuhuş rezaletleri eksik olmazdı.

İstanbul zabıtasının yeniçeriler elinde bulunduğu ve şehir eşkıyası durumunu aldıkları son zamanlarında bekâr çamaşırhaneleri adetâ birer umumhane olmuşlardı. Bekâr çamaşırcılarının yine bekâr uşaklarından olması, çamaşırhanelerde kadın işçi kullanılmaması, çamaşır getirme ve alma bahaneleriyle bekâr uşaklarının,

çamaşırhanelere girmemeleri, bu işlerin de çamaşırhanelerin kendi adamlarıyla gördürülmesi her zaman uyulmıyayan kurallardan biri olmuştur.

XVII. yüz yıl ortasında, Evliya Çelebî, bekâr çamaşırcılarını, hammamlara yamak esnaftan biri olarak gösteriyor ki şunlardır: Dellâklar,

natırlar, camaşırcılar, lekeçiler, kilçiler. Ordu esnaf alayını: tasvir ederken, bekâr çamaşırcılarını şöyle anlatıyor ki, hepsinin erkek olduğu açıktır: «Dükkân 300, neferat 500. Bunlar araba üzerindeki dükkânlara esvap yıkayıp sererek geçerler.»

BEKÂR HANLARI, BEKÂR ODALARI

Fetih'ten Tanzimat'a kadar, dört yüzyıl boyunca İstanbul'da bekâr uşaklarının toplu olarak bulundukları yerlere verilmiş olan isimlerdir.

Eski bekâr hanlarının hepsinin isimlerini bulamadık. Bekâr hanı oldukları kesin olarak bilinen Vefa meydanındaki büyük Vefa Hanı ile Sirkeci civarında Hocapaşa Hanı, Uzuncarşı'da Silahdar Hanı'dır. Vefa Hanı yıkılmıştır, en küçük bir izi bile kalmamıştır Silâhdâr Hanı, içine küçük atölyeler yerleşmiş ve harap hâlde durmaktadır. Fakat eski bekâr odalarının dış manzarası, iç görünüşü, planı tamamen bilinmemektedir.

Tarih kaynaklarımız arasında eski bekâr hanlarından ve bekâr odalarından sözeden tek eser, Evliya Çelebi'nin ölmez Seyahatnamesidir. Aşağıdaki satırlar, Evliyâ'dan edindiğimiz bilgidir:

Bekâr odalarının, hâkim ve zabıtları vardır. Ancak kefilî olanları odalara koyarlar; XVII. asır ortasında başlıca bekar odaları şunlardır:

Yolgeçen Odaları — en büyük bekar odalarıdır, 400 hücrelidir. Ama lüzumunda bin adet eli silahlı yiğit çıkarır.

Cephane Odaları — Mahmudpaşa yanında. Pertevpaşa Hilâlcî Odaları — Süleymaniye'de.

Karaman Çarşısı Odaları — Kırk bekarhâne.

Gedikpaşa Odaları — Gedikpaşa'da,

Azat Odaları — Vadi adet odalarıdır, Unkapanı'nda,

Mercan'da Pabucçu Odaları — Sekiz adet, bekâr odalarıdır.

Bir kere Kanunî Sultan Süleyman

Hamallık yapan bir bekan uşağı.

Han yeniçerilere kırılarak gazaba geldiğinde:

— Terbiyeli olun. yoksa sizi Mercan çarşısında Pabucçu bekârlarına kırdırırım!..» demiş, bu söz pabucçu bekârlarına vardığında hemen eli muştalı, kırk biri nâmdar yarar fetalar "Allah Atlah..." diyerek Beb-ı Hümâyûndan içeriye girmiş ve bir gülbang-ı Muhammedi çekmişler. Süleyman Han işittiğinde, ileri gelenlerini huzuruna çağırıp:

— Nedir şahbazlarım? diye sormuş.

— Demin yeniçerileri kırdırmak için bizi istemişsiniz, ferman padişahımızdır, iste bir söz kırpması içinde kırk bin yiğit hazırbaştır, eğer sabaha kalacak olursa seksen bine çıkarız, ferman buyurun!... demişler.

Süleyman Han haz idüb:

— Benden ne diler iseniz dileyin.. dedikde:

— Padişahım! malımız sük-ı sultanîde bahası malûm olmak için bir pabuç ve mest yüz, ikiyüz hesap ile satılsın!. Diye rica etmişler, ricaları kabul edilmiş. Birçok bekâr odaları vardır. Bunların her birinde ikişer yüz adam vardır ki, sarıca arı erlerdir.

O tarihte İstanbul'un şöhreti bekar odaları arasında, kendi adıyla anılan semtte «Saraçhane Odaları» ile Kasımpaşa'da «Debbağha-

ne Odaları» vardı. Bunlar, bu bekâr uşaklarının hem sanatlarını yaptıkları, hem de içinde barındıkları birer kışla—imalâthaneydi. Evliya, Saraçhaneyi hiç tarif etmiyor, Kasımpaşa Debbağhanesi'nden ise bekar odaları diye aydınlatmadan şöyle bahsediyor:

Kasımpaşa'da, ezcümle debbağlar esnafı gümrah taifedir; 300 kadar bü-

yük kerhaneleri vardır ki, her birinde yirmişer otuzar zeberdest pehlivanlar isler. Bu taife arasına bir kanlı veya hırsız girse, cümlesi beş kaldırıp o mücrimi hâkime vermezler. Amma o mücrim de ölünceye dek bunların içinde halâs otomuz. Bir hizmete tayin ederek sanatı öğrenir ve haramilikten müstağni olur

300 adet debbağ dükkânı, 50 adet tutkalıcı kârhanesi, lebideryada 70 adet kirişçi karhanesi vardır. Cümlesi bekârlar pazarıdır Kavga oldukça, 5.000 tuvana debbağ bekâr sehbazlar çıkar ki, herblri demirden insana benzer.

YENİÇERİLİK VE BEKÂR UŞAKLARI

Evliya Çelebi'nin bu notlarından açıkça anlaşılıyor ki, bekar odaları ve hanları bir misafirhane, otel yahut bir kışla-imalâthaneder ve bekâr uşaklarının başına buyruk barındıkları yerler değildir. Yeniçeri ocağı teşkilâtında olduğu gibi odabaşı denilen koğuş zabitlerinin nezâretinde ve odabaşlarının da üstünde müessesese âmirlerinin idaresinde disiplinli yerlerdir. Kefilsiz adam alınıp barındırılmamakla da, dolayısıyla yabancı, özellikle serseri, uygunsuz oda sakinlerinden bir bekâr uşağının misafiri olarak bile kabul edilmemektedir. O hayatı yaşamış gibi güvenle söyleye-

Çeşitli işlerde çalışan bekr uşakları.

biliriz ki, bekâr hanlarının ve odalarının kapıları sabah ezanında açılmakta ve akşam namazından sonra da kapanmakta, hattâ yatsı namazı hatta veya odalarda kılınmaktaydı.

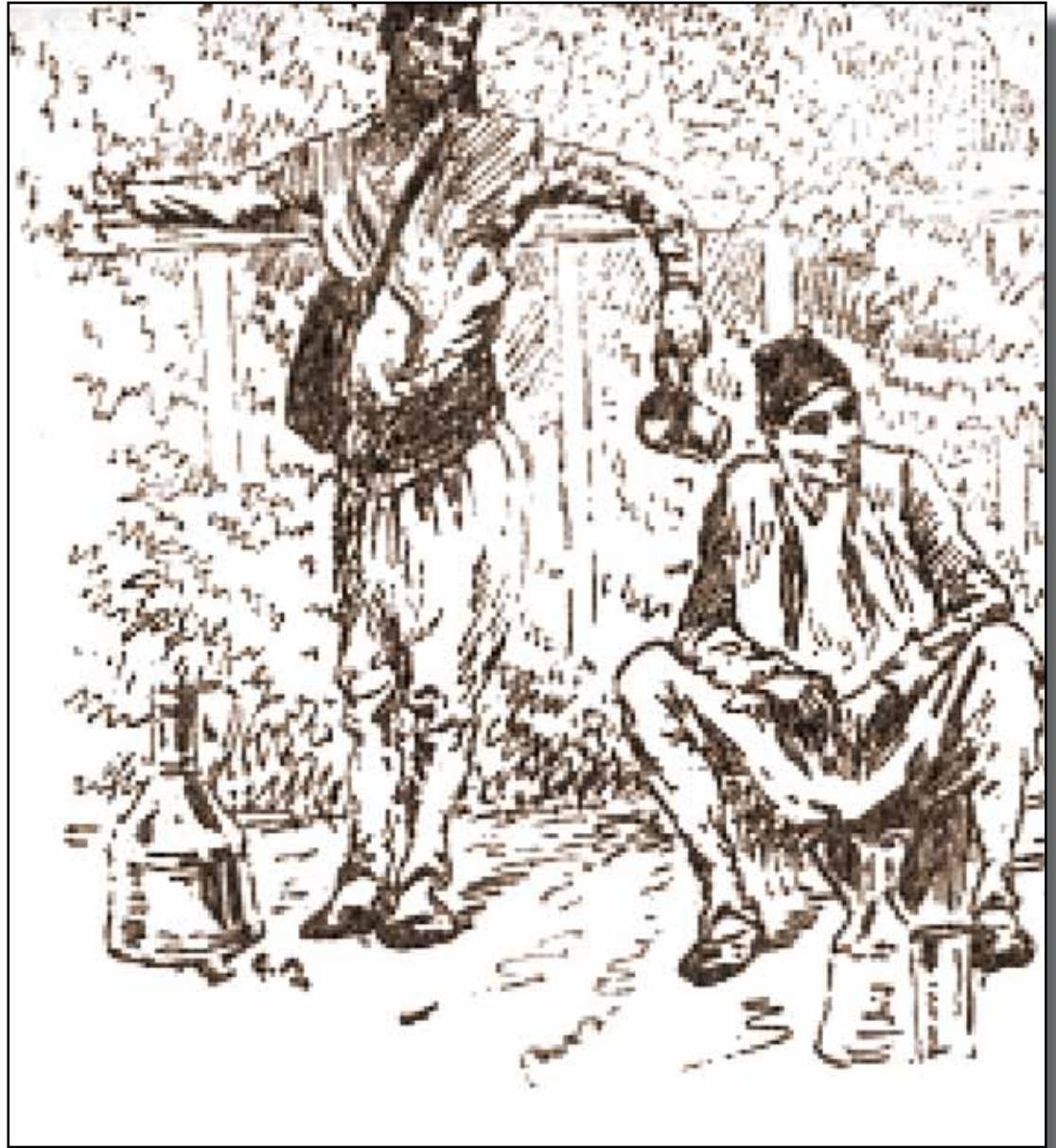
O sıralarda «oda», koğuş anlamında kullanılırdı. Bu kelimenin çoğulu ise, kışla anlamına gelirdi. Nitekim İstanbul'daki iki yeniçeri kışlasının isimleri «Eski Odalar» ve «Yeni Odalar» dır.

XVIII yüzyılda devşirme kanunu kaldırılıp, yeniçeri asker ocağının kapısı herkese açılınca, hemen hepsi ayak takımından olan, daha yerinde bir deyimle İstanbul şehrinin ayak takımını oluşturan bekâr uşakları, hemen yolunu bulup, ocağa yazıldılar. Ocağın disiplini hızla bozularak, İstanbul'un bir eşkıya yatağı hâline geldi. Bekâr harıları ve odaları da, önceleri, tamamen kontrolsüz, disiplinsiz, "yazar Cevdet Paşa'nın güzel tabiriyle" birer «Darü'n-nedve-i Haşerât» (*) oldu,

(*) «Dârü'n-nedve» Peygamberimizin aleyhinde bulunanların toplandığı yerin adı. Bozguncu ve karışıklık çıkaran kişilerin meclisi,

Son bekâr odalarının durumunu anlamak için, o devri yazmış olan tarih yazarı Cevdet Paşa'nın kendi adıyla anılan meşhur tarihinden iki parça nakletmekle yetiniyorum: Hicrî 1226 (M. 1811] vekaayiinden:

Üsküdar'da, Balaban İskelesi arkasında ve debbağhane civarında ve lebi deryaya yakın diğer köşe ve kenarlarında bulunan bekâr odaları, öteden beri

Dârü'n-nedve-i eşkıyaya ait olup, bu esnada bazı eşkıya, birkaç namuslu hâtûnları cebren bu odalara götürmek üzere yoldan çevirecek olduklarında, Üsküdar ahalisi toplanıp kurtarmakla keyfiyeti Bâbjâlî'ye ihbar etmeleri üzerine, bu odaların yıkılması için ferman çıkıp, bostancıbaşı, sekban başı ve mimar ağa. recebin üçüncü çarşamba günü (24 haziran) Üsküdar'a geçip, iki

yüz kadar bekâr odalarını yıktılar. Bazılarında çocuklu katibeler için beşikler Çıkmıştı.

Hicrî 1227 [M, 1812) vakaayiinden: Veba salgınının başlıca sebeplerinden birisi, dinsizlik ve zina çok olduğundan, uygunsuz takımının oturdukları bekâr odalarının yıkılmasına ferman çıktı; kaymakam paşa, mimar ağa ve ocaklıdan bir miktar zabıtan, Bahçekapısı'na gelip Melekgirmez sokağındaki kayikhaneler üzerindeki odaların cümlesini birkaç saatte yıktılar. Kaptanpaşa'da, Galata ve Kasımpaşa taraflarındaki kalyoncu ve kalafatçı rezili odaları yıktırıldı. Bazı kagir hanlarda olan fahişeler de çıkarılarak, odaları mühürlendi. Yıkılan ve yıkılmayıp da mühürlenmiş bazı odalarda, vebadan ölmüş erkeklere ve fahişelere de rastlandı.

Cevdet Paşa'nın bu fıkrasında, son bekâr odalarına alenen fahişe kapatıldığını açıkça gösteriyor ve odaların genellikle ahşap olduğu anlaşıyor. Yıkıtılan ve mühürlenmiş odalardan çıkarılan bekâr uşaklarının memleketlerine sürüldüğü bilinmektedir.

Tarihhte Sakarya ve Adapazarı

Vilayet olarak yetmiş iki yıllık bir geçmişi olan Sakarya topraklarının tarihi, zamanımızdan 3.000 yıl öncesine kadar uzanır. M. Ö, 1900-1200 yılları arasında Anadolu'da hükümlan olan Hitit İmparatorluğu'na, Sakarya da dahildi,

International History'den çeviren Hasan Peşkirci

Sakarya ilinin bulunduğu topraklar, ilk çağlarda, Hititler'in, Frikler'in, Lidyalılar'ın eline geçmiş, sonra M.Ö. VI. yüzyılda, bütün Lidya ve Anadolu ile beraber. İran İmparatorluğu'na katılmıştır, M.Ö. IV. yüzyılda, Makedonyalı Büyük İskender, bütün Anadolu ile birlikte burasını da İran'dan almıştır. Bölgeye hâkim olan Bitinya Krallığı (*), Makedonyalılar'a karşı iç bağımsızlığını korumuştur. Bölge, Bitinya ile beraber M.Ö. I. yüzyılda, tamamen Roma'ya geçmiştir.

(*) Bitinya ile ilgili bilgileri 18. Sayımızda bulabilirsiniz.

M.S. 395'te Roma, ikiye ayrılınca, bütün Anadolu gibi, Bitinya Bölgesi de, Doğu (Bizans) İmparatorluğu'nun payına düşmüştür. VI. yüzyılda, İmparator Justinianus çağında, Bitinya Bölgesi de kalkınmıştır.

İran (Sâsânî) ve sonra İslâm Arap akınları, zaman zaman bu bölgeye de uğramıştır. 1071 Malazgirt zaferinden sonra, Anadolu Fâtihî Kuttalmışoğlu Süleyman-Şâh'ın başkornutanlığındaki Türk orduları, Sakarya'yı da almışlardır, İznik başkent olmak üzere, Büyük Selçuklular'a bağlı Türk devleti kurulmuş, fakat I. Haçlı seferinde İznik, Bizans'ın eline düşmüş, başkentlerini Konya'ya taşıyan Türkler, bütün bölgeyi Bizans'a bırakmışlardır.

Ancak, Orhan Gazi devrinde, XIV. yüzyılın ikinci çeyreğinde Sakarya, Kocaeli ile beraber fetih olunmuş ve Türk -Osmanlı devletine katılmıştır. Bundan sonra da, aralıksız Türk hâkimiyetinde yaşamıştır.

Tanzimat'tan sonra kurulan, bağımsız, yani doğrudan doğruya Dahiliye Nezaretine bağlı olup, hiç bir eyalete bağlamayan bir sancak (vilâyet) olan İzmit mutasarrıflığına, Adapazarı da dahildi. Bu durum Cumhuriyet devrinde de devam etti.

Yukarıda, vilâyet olarak, Sakarya'nın yetmiş iki yıllık bir geçmişi olduğunu söylemiştik. Gerçekten, vilâyetin kurulması 1954 yılına raslar. Bu tarihte, Kocaeli vilâyeti bölünerek Sakarya vilâyeti kurulmuştur. Eski Kocaeli'nin, doğudaki ilçeleri, Sakarya'ya bırakılmış, Adapazarı da vilâyet merkezi olmuştur.

BİR FRANSIZ KONTUNUN SEYAHAT NOTLARI

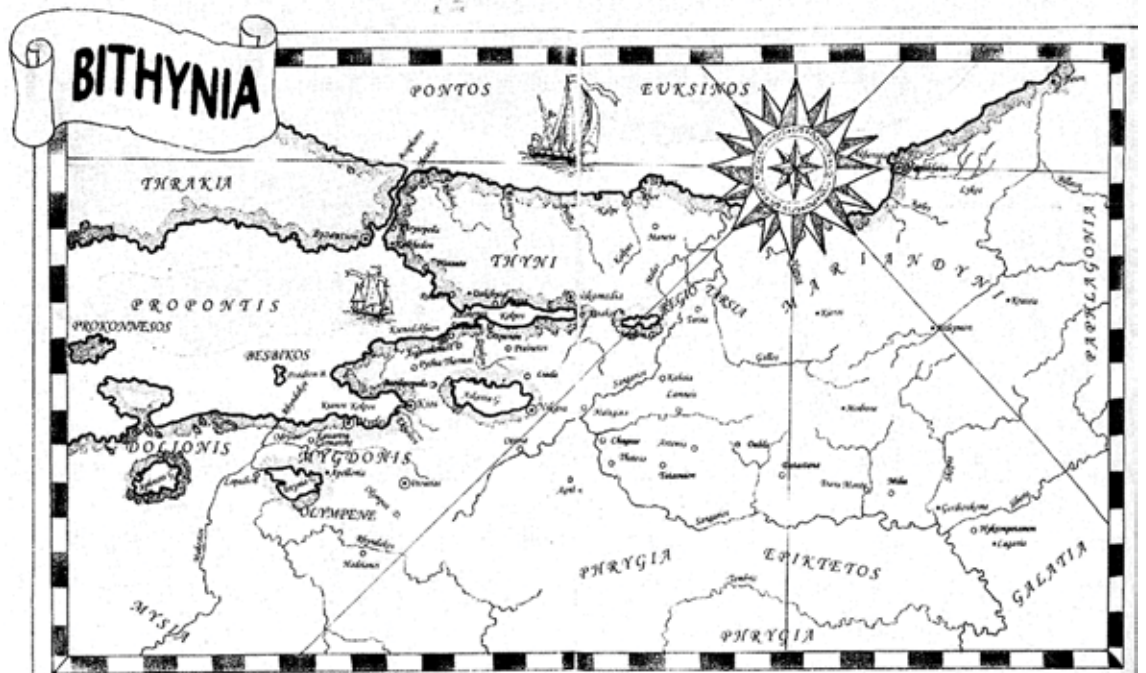
Bundan bir yüzyıl önce, 1862 yılında, bir Fransız kontu, A. de Moustier, bugünkü Sakarya'nın belli başlı yerlerini, Sapanca, Adapazarı. Geyve

ve Paraukova'yı gezmiş, seyahat izlenimlerini iki yıl sonra, güzel gravürlerle süsleyerek yayınlamıştır.

Le Comte de A. de Moustier, Sakarya'daki gezisinin izlenimlerini şöyle anlatır:

«Akşamın saat altısına doğru Sapanca'ya vardık. Ağaçlık, şirin bir nahiye, büyük çınar ağaçları dikti çekiyor. Şehri bir uçtan bir uca geçtikten sonra kervansarayına vardık. Bize iki oda ayırdılar, halı döşeli, kenarlarında divanlar bulunan iki oda. Gidişimizde nahiye müdürü yokmuş; yerine, vekili bizi ziyaret etti. Yanımıza zaptiye katacağını ve iyi atlar temin edeceğini söyledi.

«Ertesi sabah erkenden yola çıktık. Adapazarı'na gidiyoruz. Yolda, Plinius'un bir teklifi aklıma geldi. Bu büyük seyyah, imparator Trajan'a, Sakarya nehri ile İzmit körfezi arasında bir kanal açılmasını teklif etmiş. Kanal,

Bythyniü (Bitinya) nın bulunduğu bölge.

Adapazarı'ndaki Çark. 1895

ikisinin tam arasında bulunan Sapanca gölünden geçerek, Sakarya ile denizi bağlayacak (*). Yüzlerce yıldan beri uyuyan bu proje herhalde günün birinde gerçekleşecektir. Çünkü arazi alçak, yol hemen hemen su altında. Bazen bayağı su içinde ilerliyoruz.»

(*) Sapanca-İzmit Kanalı yazımız dergimizin 27'inci sayısında yayınlanmıştır

MARMARA —SAKARYA KANALI KONUSU

Fransız kontu, «yüzlerce yıldan beri uyuyan» derken, Türkler'in yaptığı girişimlerden haberi olmadığını göstermektedir. Çünkü, Kanunî zamanında, böyle bir kanalın açılması konusu, ciddî olarak ele alınmıştı. Mimar Sinan, bu bölgeye gelmiş, keşiflerini yapmış ve tesviyesi gereken yerleri göstermiş, buralar kazılıp tesviye edilmişti.

III. Sultan Murad zamanında bu iş yeniden ele alındı. 6 mart 1591'de kanalın açılması için ferman çıktı. Ne var ki, hemen bir ay sonra, 11 nisanda, çıkarılan başka bir fermanla, ilk ferman iptal edildi. Kanal işi geri kaldı. Halbuki, projeyi gerçekleştirmek için 30.000 işçi yazılmıştı. Bu işe memur edilen Anadolu Beylerbeyi Sokollusâde Asan Paşa idi. Sadrâzam Sinan Paşa, beraberinde ikinci vezir Ferhad Paşa ve Anadolu Kazaskeri Ali Efendi olduğu halde, ilk çalışmaları görmek üzere Sapanca'ya gelmişti. Ancak birkaç gün sonra, işçilerin dağıtılması ile yollanan malzemenin de İstanbul'a iade-

sine karar verildi.

Bu proje, IV. Mehmed ve III. Mustafa zamanlarında da aynı ciddiyetle ele alındıysa da gerçekleştirilemedi.

ADAPAZARI'NIN ORMANLARI

A. de Möustier, bugünkü vilâyet merkezine varışını ve Adapazarı'nın 100 yıl önceki durumunu şöyle anlatıyor:

«Yolda, Justinianus tarafından yaptırılan köprüden geçtik. Sangarius (Sakarya nehri), artık, VI. yüzyılda yaptırılan bu köprü'nün altından geçmiyor. Köprü'nün altında hafif bir su akıntısı var. Daha çok bataklık gibi bir şey. Ye-

tişen yabanî bitkiler, neredeyse, köprü'nün kemerlerini kapatacak durumda.

«Benden yirmi beş yıl önce bu bölgede seyahat eden bir Fransız seyyahı, Sapanca gölünün bu ucunda bir zafer takı harabesi bulunduğundan bahsetmektedir. Bugün, eseri bile kalmamış. Yalnız öbür tarafta, yarım kubbe-ler şeklinde bazı bina kalıntıları var. iki tarafı ağaçlıklı bir yoldan ilerliyoruz. Saat dört sıralarında şehrin minareleri göründü.

«Adapazarı, Sakarya nehrinin sol kıyısında kurulmuş on bin nüfuslu bir şehir. Adaköy de deniyor. Burada, Raffaelli adında bir Rum'la tanıştım. Büyük bir imalâtçı. Cevizden tüfek kabzası yaparak Avrupa'ya satıyor. Bu bölgedeki ceviz ağaçları pek çok, hem de pek iri ağaçlar. Etraf ormanlık. Ne yazık ki, bu zenginliği gelecek nesillere hazırlayıp bırakanları takip edenler yok. Çünkü, kesilenlerin yerine yenisi dikilmiyor. Bir tek genç ağaca rastladım. Bu gidişle Adapazarı, ormansız kalacak!»

Fransız kontunun, bundan yüzyıl önce, bugün acı acı yakındığımız bir yaramıza parmak basması dikkati çekicidir. Adapazarı, bugün gerçekten ormansız kalmıştır.

SAKARYA VE ADAPAZARI

Sakarya vilâyeti adını, içinden geçen nehirden alıyor. Sakarya nehri-

Akhisar Nahiye müdürünün konüğüne ait bir gravür.

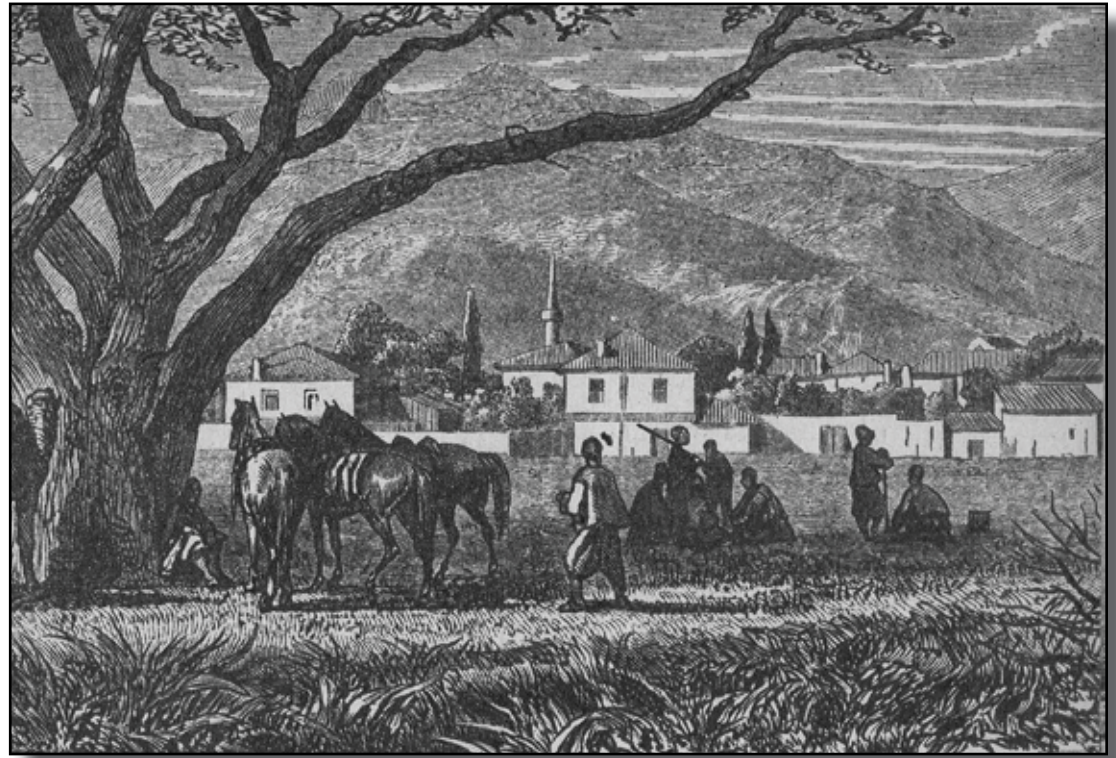
nin eski adı «Sangarius», Rumca bir kelime. Zamanla Türkçe'leşmiş, Sakarya olmuş. Vilâyet merkezinin adında «ada» sözünün bulunuşu da yine bu nehirle ilgili. Şehir, daha köy halindeyken, Justinianus zamanında yapılan köprü ile daha doğudaki Tavuklar Köprüsü arasında bir ada durumunda olduğu için, kurulu olduğu arazi «ada» diye anılmış. Buraya Adaköy denmiş. Bu köy, belirli zamanda kurulan pazarlardan ötürü de zamanla, Adapazarı diye anılmaya başlanmış. Daha da eskiden aynı yerde, Tıgıcılar adını taşıyan bir köy bulunuyormuş.

GEYVE VE AKHISAR (PAMUKOVA)

Adapazarı, Osmanlı çağında ilçe merkeziydi. 1954'te Kocaeli'nden ayrılan Sakarya iline merkez olmuştur. Cumhuriyet devrinde en çok gelişen şehirlerden biri Adapazarı'dır. 1943'te geçirdiği zelzele felâketine rağmen, gelişme temposu gittikçe artmıştır ve artmaktadır. Şehir adını, eskiden bu alanda kurulan pazarlardan almıştır. Şehirdeki Tıgıcılar, Semerciler, Hasırcılar, Çıracılar, Papuççular gibi mahalle adladğ, eskiden kalmıştır.

Adapazan'ndan bir gün kaldıktan sonra yoluna devam eden Fransız seyyahı, öğleye doğru bir köprüye vardıklarını anlatır:

«Köprü, Osmanlı devrinin güzel eserlerinden biri. Adı Kernerköprü. Avrupa'yı, Niğbolu'da yenen I. Sultan

Geyve'nin bir gravürü.

Bâyezid tarafından yaptırılmış, XIV. yüzyılın son yıllarında yapılan Kemerköprü, eşit büyüklükte olmayan on beş kemerden meydana geliyor. Kısmen harab olmuş vaziyette. XIX. yüzyıl Türkiye'si, Ortaçağ Türkiye'si'nde yapılan bu eseri tamir etmekten bile, aciz.

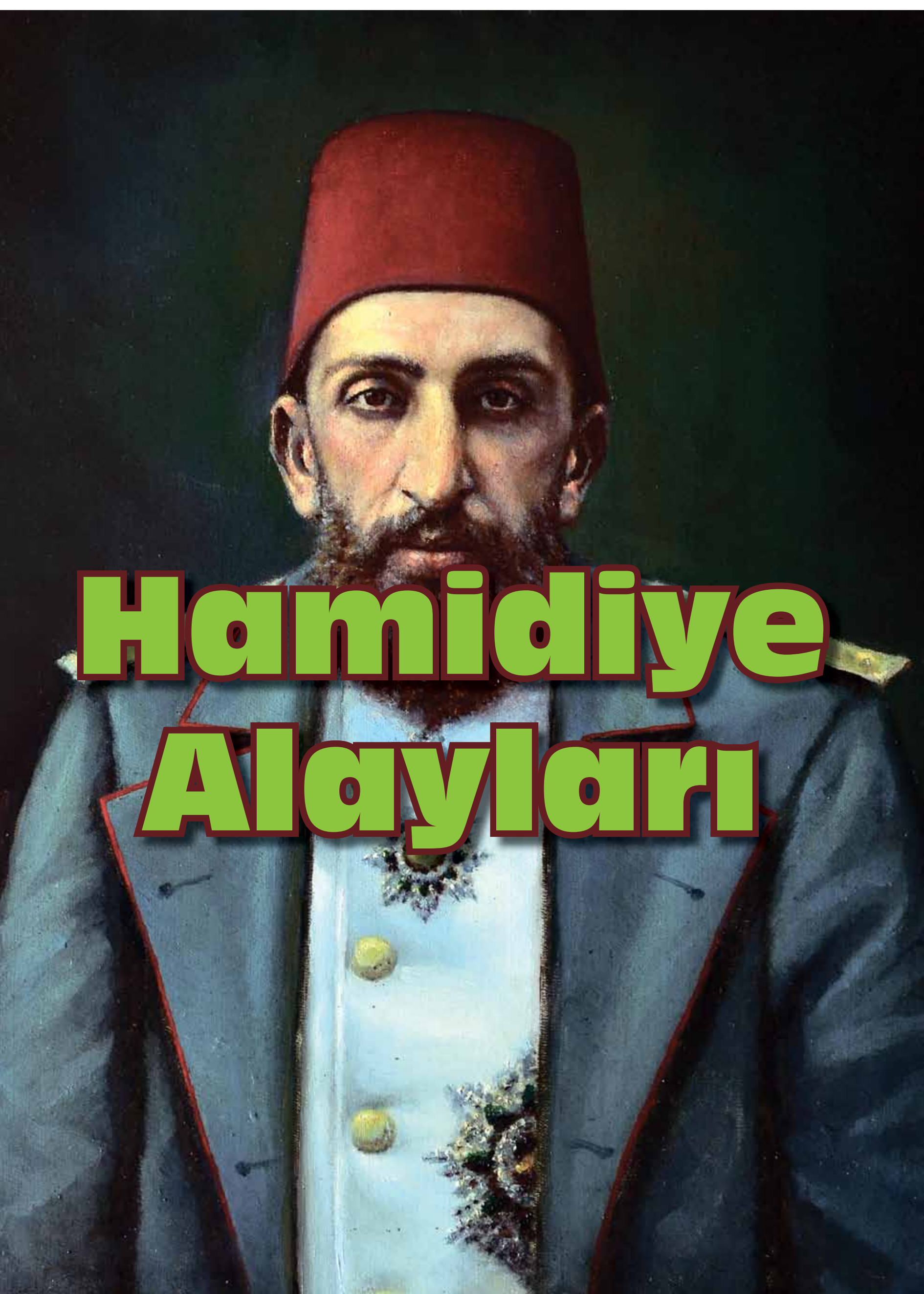
«Bir müddet sonra Geyve'ye geldik. Burası, şirin bir kasaba, eski adı «Totteum». Şimdi, kavun, karpuzuyla meşhur. Burada fazla kalmadık, İznik'e doğru yolumuza devam ederek, akşam üzeri Akhisar, yahut Aksaray diye anılan nahiyeye ulaştık (bugünkü Pamukova), Geceyi geçirmek üzere bir hana indik. Fakat çok geçmeden, nahiyemüdürünün uşakları ve zaptiyeleri gelerek bizi konağa davet ettiler.

«Müdürün konağı bir meydana bakıyor. Türk mimarî zevkini aksettiren çok güzel bir yapı. Beni ve arkadaşımı doğruca selâmlığa aldılar. Doğrusu, Anadolu'da, fakir bir nahiyede böylesine mükemmel bir konakla karşılaşmak bizi hem şaşırtmış, hem sevin-dirmişti. Nahiyemüdürü ve adamları da bize son derece yakınlık gösterdiler. Bizi misafir ettikleri salonun güzelliğini tarif etmeme imkân yok, gravüre bakınca anlayacaksınız. Akşam yemeğinde şiş kebap, yaprak dolması, kaymak, yoğurt ve pilâv yedik. Üstüne de kavun, karpuz ikram ettiler.»

Fransız seyyahının, Akhisar, yahut Aksaray diye bahsettiği ilçe, bugün yine ilçedir ve Pamukova adını taşımaktadır. Eskiden, Pamukova'nın geniş bir ovaya hâkim bir kalesi vardı. Bugün, harabe halindedir. Türkler, 1309 tarihinde kaleyi fethetmiştir. Kasabada ve çevresinde birçok tarihi eser kalıntıları vardır. Manisa Akhisarı ile karıştırılmasını önlemek için Cumhuriyet devrinde adı «Pamukova» olarak değiştirilmiştir. Daha eski adı, bilinmemektedir.

Hisar Tepesi, Taraklı.

Hamidiye Alayları

Sultan II. Abdülhamid, Doğu'daki isyana yatkın aşiretleri askerî disiplin altına almak, muhtemel Rus saldırısına karşı elde hazır kuvvet bulundurmak ve Doğu'nun medenî imkânlarla kavuşmasını sağlamak gibi gerekçelerle «Hamidiye Alayları» kurmuştu.

1 891 Yılında Padişah II. Abdülhamid (1876 -1909) tarafından Doğu Anadolu vilâyetlerinde kurulan aşiret süvari alayları «Hamidiye Alayları» diye anılır. Bu arada Trablusgarb'da beş Hamidiye Alayı kurulmuş ise de biz burada büyük önemi olan Doğu vilâyetlerinde oluşturulmuş Hamidiye Alayları üzerinde duracağız.

Osmanlılarda konar-göçer Türkmen boy ve oymaklarının, iç yerleşik nüfus siyaseti bakımından önemi çok büyüktür. Özellikle konar-göçerlerin disiplin altına alınması, devlet düzenine sokulması, ziraat ekonomisine dayanan Osmanlı Devleti için elbette ki çok önemliydi. Bunun için de konar-göçerlerin toprağa bağlı hale gelmeleri gerekiyordu.

Konar-göçerlerin yerleştirilmeleri ve düzensiz davranışlarını olabildiğince önleme konusu Devleti kuruluşundan yıkılışına kadar uğraştırmıştır. Aslen Osmanlı Devletinin kaynağının da konar-göçer olduğunu bu arada belirtelim.

Yavuz Sultan Selim (1512 -1520) devrinde, güney ve orta Anadolu bölgesinden, İran'a karşı Doğu Anadolu'ya yerleştirilen Türkmen boy ve oymakları, Osmanlı Devletinin son devrine kadar kısmen göçebe yaşayışlarını sürdürmüşlerdir.

Göçebe hayatının doğal sonucu olarak, devlet nizamından aykırı

yaşantılarını sürdürmeleri, çevrelerine, hattâ kendilerine çok zararlı oluyordu. Zaman zaman aralarında aşiret ve mezhep kavgaları eksik olmazdı. Çeşitli nedenlerle idari sistemin zayıfladığı ve işlemediği zamanlarda, aşiretler devletin başına sorun çıkarmışlardır.

En son II. Abdülhamid döneminde, devletin her yönden zaafa uğraması ile Doğu Anadolu'da yönetim düzeni çözülmüş, aşiretler biri birine girmiş, talan, baskın gibi çeşitli kanunsuz hareketler çoğalmıştı. güvenlik kuvvetleriyle bu durumu önlemenin olanaksızlığı ortadaydı. Bin-

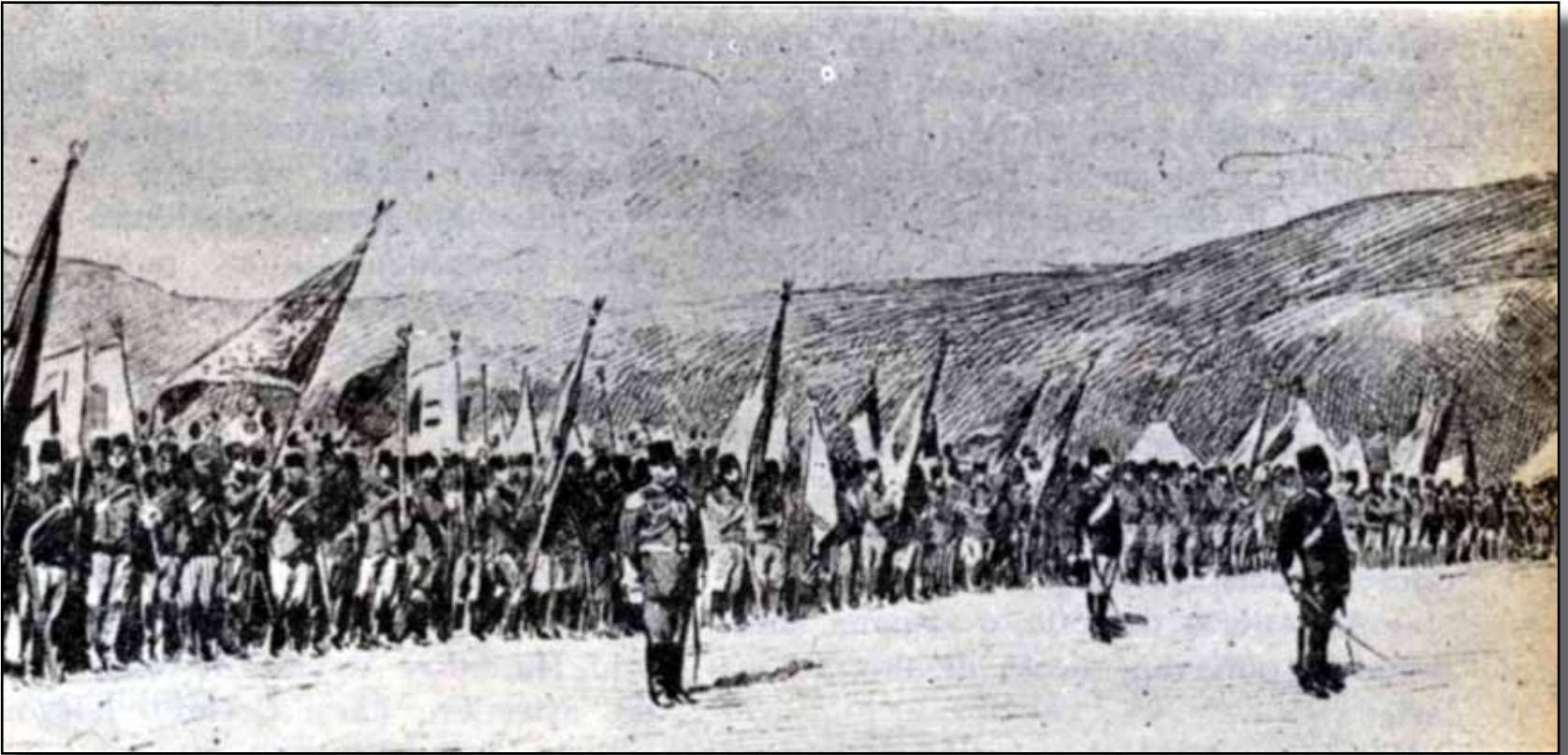
lerce nüfusa sahip olan konar-göçer gruplar ne yerleşime tabi tutulabilmişler, ne de devletçe nüfus sayımı, askere alma, vergi yükümlülüğü gibi işler yerine getirilebilmiştir.

KURULUŞ GEREKÇESİ

Devrin özelliği, Doğu Anadolu'nun o zamanki etnik yapısı, ayrıca Rusya'nın doğu sınırları için sıkıntılar göstermesi nedeniyle burada birtakım yönetsel ve sosyal faaliyetlere girişmeyi gerektiriyordu. Büyük bir zekâ sahibi olan II. Abdülhamid Doğu'daki başıboş aşiretlerden milis kuvvetleri oluşturarak hem aşi-

Diyarbakır Kışlasında Hamidiye Süvarilerinin kaydı.

Erzurumda Hamidiye alaylarının merasimi.

retler hem de devlet için şu faydaları sağlamayı düşünüyordu:

1 — Askerî disiplin içine alınan aşiretlerden Doğu Anadolu için koluk kuvvetleri olarak fayarlanmak.

2 — Düzenli süvari alayları oluşturarak, muhtemel bir Rus işkaline karşı elde hazır kuvvet bulundurmak.

3 — Birçok dış tahriklere kapılan ve ayaklanmaya kalkışacakları açık olan unsurları yola getirmek.

4 — Aşiretleri yerleşik düzene getirmek.

5 — Hiç bir devlet kuralı tanımayan aşiretleri medenileştirmek, onları disiplin altına alarak eğitmek.

6 — Aşiret kavgalarına son vererek bu yöndeki bütün aksiyonu devlet menfaatine kullanmak.

7 — Bu nedenle yol, köprü, okul, hükümet binaları yaparak Doğu Anadolu'nun imarına çalışmak.

Gerçekten de daha sonra göreceğimiz gibi, bir ikisi dışında, saydığımız bütün konular gerçekleşmiştir.

II. Abdülhamid'in iradesiyle, dördüncü ordu müşiri Mehmed Zeki Paşa kendisine Erzincan'ı merkez yaparak 1891 ilkbaharında faaliyete geçmişti. İlk icraat olarak Mirliva (Tuğgeneral) Mahmud Paşa'yı Van, Malazgirt, Hınıs taraflarına gönderip aşiretlerden Hamidiye Alayları oluşturmaya başlattı. Bu faaliyet beş yıl sürmüş, 1896 yılında Erzincan - Dersim - Erzurum - Diyarbakır - Van

- Malazgirt - Urfa ve Doğuda daha birçok yerlerde toplam yüze yakın, hattâ bazı kaynaklara göre yüzün üstünde alaylar oluşturulmuştur.

13 Mayıs 1896 yılında II. Abdülhamid'in Hamidiye Alayları ile ilgili iradesi dolayısıyla yeniden yayınlanan «Hamidiye Hafif Süvari Alayları» kanunnâmesini kısaca özetlersek bu alayların özellikleri daha iyi anlaşılır.

TEŞKİLÂT

— Bu alayların isimleri «Hamidiye Hafif Süvari Alayları»dır.

— Dört bölükden eksik, altı bölükden çok olmayacaklardır.

— Her bölük dört takımdan, her takım da otuz iki neferden eksik, kırk sekiz neferden çok olmayacaktır.

— Bu hesaba göre alay mevcudu 512'den eksik, 1152'den fazla olmayacaktır.

— Her dört alay bir liva (tugay) sayılacaktır.

1896-1916 yılları arası ortalama bir hesaplama her alayı 750 kişi olan 100 alay bulunduğunu düşünürsek, Doğu Anadolu'da Hamidiye süvari alaylarının mevcudunun 75.000 kişi olduğu ortaya çıkar.

ERLER

— Hamidiye Alayları mensubu her fert, devletine ve milletine sadakatle hizmet edeceğine yemin ede-

cektir.

— Erlerden her hangi biri köyünde veya evinde bulunduğu zaman bile, başka bir ile giderken, bağlı bulunduğu aşiret reisi veya zabıtinden izin alacaktır.

KIYAFETLERİ

— Her er, mensubu olduğu aşiretin geleneklerine uygun fakat tek tip elbise giyer. Üzerinde Hamidiye Alaylarının alâmetleri, işaret ve numarası vardır.

— Her alay mensubu bineceği atını ve takımlarını temin etmekle mükelleftir. Atlarda mutlaka alayın damgası olacaktır.

ÂMJRLER ve SUBAYLAR

— Seraskerlik süvari dairesinin denetimi altında Hamidiye süvari alaylarının bütün subay ve komutanları, alay mensuplarından tayin edilir. Bunlar: Asteğmen, Teğmen, Üsteğmen, Yüzbaşı, Kolağası, Binbaşı, Yarbay ve Tuğgeneral'dir.

— Silâh altında iken işlenen suçlarda askerî kanunlar uygulanır.

— İçtimalarda emredilen yerlerde zamanında bulunmayanlara suç derecelerine göre idama kadar giden cezalar verilir.

— Alay mensupları her türlü vergiden muaftırlar, vazife anındaki zaiyatları devlet öder.

— Hamidiye Alaylarına efrad yaz-

mada hiç bir şekilde cebir ve şiddet gösterilmez.

— İsteyen her aşiret mensubu 16-18 yaş arası gençler, İstanbul'da Harbiye Mektebinde üç yıllık süvari sınıfını bitirerek Hamidiye Alaylarına Asteğmen olarak katılabilirler. Böylece diplomalı subaylara alay içinde her hususta öncelik tanınır.

Bu saydığımız esaslar dahilinde Hamidiye Alayları oluşturularak faaliyete geçirilmişti. Hiç bir zorlama olmadığı halde, hemen hemen doğudaki her aşiret Hamidiye Alaylarına katılmak için müracaat ediyordu. Tabii bunların hepsini alma imkânı olmuyordu. Hamidiye Alaylarının sayısı ilk zamanlar 50 civarında düşünülürken, zamanla bunların sayısı 100'ün üstüne çıkmıştır. Bunun sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

— Vergiden muaf olmaları.

— Belli nizam içerisinde kendilerini daha güvenli hissetmeleri.

— Aşiret ileri gelenlerinin subay sayılarak maaş almaları.

— Aşiretlerin devletle, o zamana kadar mümkün olmayan, direkt diyalog kurmaları.

Hamidiye Alaylarına katılmak için güneyde Arap kabileleri de müracaat ediyorlardı, hattâ Halep civarında bulunan Şummar Arap kabilesinin bu konudaki ısrarlı müracaatı üzerine onlarda da Hamidiye Alayları oluşturulmuştu. Çevrelerinde çok büyük nüfuzları olan bu kabilenin XVII. ve XVIII. yüzyıllarda eşkiya takımı sayılmasına ve devlete büyük zarar vermelerine rağmen, bunların o zamanlar yerleşik düzeyde olması mümkün olamamıştı. Hamidiye Alaylarına katıldıktan sonra zararlı durumdan çıkmış, tersine Birinci Dünya Savaşında güneydeki cepheye yararlılıkları görülmüştü. Fakat her şeye rağmen Hamidiye Alayları ile dirlik düzenlik sağlamak pek kolay olmuyordu. Aşiret olarak belli bir

yaşantıya alışmış insanlardan, düzenli askerî birlikler oluşturabilmek elbette çok zordur. Bu her şeyden önce zaman konusuydu. II. Abdülhamid, Hamidiye Alayları ile ilgili iradelerinde, aşiretlere karşı devamlı hoşgörü ve sabırla davranılmasını tavsiye ediyordu. Hattâ iradelerinin birinde bunların «Normal askerî birlikler gibi hareket etmeleri imkânsız ise de, hiç olmazsa bu sayede disiplin altına alınmış ve neticede günün icaplarına göre az da olsa eğitilmiş olurlar» diyordu.

1894 yılının sonlarında Erzincan'da Müşir Zeki Paşa'nın yanında toplanan Aşiret Beylerinin İstanbul'a, Sultan II. Abdülhamid'i ziyarete gittiklerini görüyoruz. Padişah bunlara iltifat ederek nasihat de bulunmuştu. Hakikaten bundan sonra devlete ve padişaha tam sadık kalmış, hiç bir ayaklanma ve itaatsizlikleri görülmemişti.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAKİ İCRAATLARI

Balkan savaşında Hamidiye Alay-

ları yerlerinden oynatılmamış ve savaşlara iştirak ettirilmemişti. Bunda da isabet edildiği sonradan anlaşılmıştır. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'nda doğuda büyük bir süvari gücüne sahip Hamidiye Alayları, dinç ve zinde olarak Ruslara karşı dövüşmüşlerdi. Bir çoğu doğu cephe- sindeki savaşlarda şehid olmuşlardı.

Savaş sırasında Hamidiye Alayları ile ilgili birkaç olay:

Hınıs yakınında Zoru deresinde bulunan Rus hücumlarını durdurmak için Ocak 1915 yılında Kazakla-

rın çevirme harekâtı sonu çember içinde kalan Çıbranlı aşiret reisi Albay Halid Bey komutasındaki Hamidiye süvari alayı kendisinden sayıca çok üstün Rus kazaklarını yarmaya muaffak olmuştur. Bu olay, alayın yarısının karşı taraftan da bunun iki katının telef olmasına sebep olmuştu.

Yine Hamidiye Alayları 5 Mart 1916 tarihinde Erzincan'a doğru yaklaşarak Rus ordusunu Eşek meydanında durdurarak Civreş dağlarına kadar çekilmeye mecbur etmişlerdi. Aynı yılın Mayıs ayı sonlarında Ali İhsan Paşa komutasındaki 8. Kolordu ile birlikte güneydoğuda faaliyete geçmiş, Rus kazaklarını İran içlerine, Hemedan'a kadar çekilmeye mecbur etmişlerdi. Ruslar bu cephe- de tam bozguna uğramışlardır. Bu arada Türk ordu-

su Türklerle meskûn Azerbeycan'ı ele geçirebil-selerdi - ki buna çok yaklaşmışlardı - belki de harbin gidişi değişmiş olacaktı.

Birinci Dünya Savaşında Doğu Anadolu'da Ruslar'a karşı çarpışan Hamidiye Alayları, düşmanı bir hayli uğraştırmış, zaman zaman cephelerden Rusların çekilmesine neden olmuşlardır. Asıl orduya büyük yardımı olan bu milis kuvvetlerinin çoğu, savaş meydanlarında kalmış, geri kalan kısmı ise, o zamanki diğer bütün milis kuvvetleri gibi, dağılıp gitmişlerdi.

Ünlü Tarihçi Hamilton'den Fıkralar

Aşka açılan kapılar — Tuğra ne zaman, nasıl çıktı? — Şair Padişah — Padişahın sağlığına içen Yeniçeriler — Tehlikeli bir görev

Türk tarihinin önemli kaynaklarından biri —bilindiği gibi — Hammer'in (1774-1854) 18 ciltlik muazzam tarihidir. Bu eserin dolgun sayfaları arasında Osmanlı hayatının özelliklerini canlandıran, küçük, ilginç fıkralara da rastlanır. Bunlardan birkaçını doğrudan doğruya yazarın anlatımıyla veya naklen okuyucularımıza sunmak istiyoruz. Verdiği bilgilerden bazıları üzerine ileri sürülen mütalâaları da kaydedeceğiz.

Baron Von Purgstall Hammer, bir tarih bilgini olduğu kadar bir diplomatı, İstanbul'da Avusturya Elçiliğinde görev almıştı. 1807'de memleketi olan Avusturya'ya döndü. 1835'de Suriye'de kendisine miras kalan çiftliğe yerleşmiştir. Yazılarını orada yazmış ve bu arada Bâki'yi Almancaya çevirerek bu değerli şairimizi Batı dünyasına tanıtmıştır. Aşağıdaki garip veya tuhaf fıkralar Hammer'in Osmanlı Tarihi isimli eserinden alınmıştır.

AŞKA AÇILAN KAPILAR

Sultan Orhan'ın silâh arkadaşlarından Konuralp ile Gazi Abdurrahman Aydos kalesini muhasara etmişlerdi. Bütün hücumlar boşa gidiyordu. Fakat bir aralık kale komutanının kızı surların üzerinde Abdurrahman'ı görünce âşık oldu. Abdurrahman artık geceleri kızın rüyasına giriyordu. Nihayet aşk üstün geldi. Abdurrahman'a taşa bağlı bir mektup attı. Bu mektupta geceleğin kaleden nasıl içeri girileceğini ona haber veriyor, yardım edeceğini de saklamıyordu. Hakikaten Gazi Abdurrahman sevgilisinin gösterdiği yoldan 80 kişi ile kaleye girdi. Aydos fethedildi. Eğer aşk kalenin kapılarını açmamış olsaydı, yüksek ve kalın duvarlar belki de hücumlara daha uzun süre dayanabilecekti.

TUĞRA NE ZAMAN, NASIL ÇIKTI?

Osmanlılarla bir Hristiyan devleti arasında ilk muahede 1365 sene-

sinde Küçük Ragoza Cumhuriyeti ile akdedilmiştir. Ragoza elçileriyle yapılan müzakerelerden sonra hazırlanan muahedeyi tasdik sırası gelince Birinci Murat, elini mürekkebe batırıp üç parmağı ortada birleşmiş ve baş parmağı ayrılmış olarak muahede metninin üst tarafına bastı. (*)

(*) *Bu rivayet yent tarlhçilerco doğru sayılmamaktadır.*

Bu imza şekli Muraddan sonra gelen bütün padişahlar tarafından kabul edilmiştir. Yalnız hattatlar kâğıda çıkan kaba parmak baskısının şeklini bozmadan içine Arap harfleriyle, saltanatta bulunan Padişahın ve babasının adını «daima muzaffer» kelimeleriyle beraber yazmışlardır. Fermanların ve Padişahlara ait eserlerin üzerinde bulunan Osmanlı tuğrasının aslı budur.

Hammer, Murad'ın elini mürekkebe bulayıp parmak basmak suretile imza etmesini Padişahın okuma yazma bilmemesine veriyorsa da Ata Bey, Kemal Bey'in Osmanlı tarihini şahit göstererek, resmî kayıtlara el basmanın Cengiz zamanından kalma olduğunu söylüyor. Cengiz, elini kırmızı mürekkebe batırmış.

Tarihi Osmanî encümeni mecmuasının 43, 44, 45 inci sayısında emekli Ali Bey «Tuğrâyı Hümayun»1 adlı yazısında tuğranın Birinci Murat zamanından başladığını kabul etmekle beraber tuğranın içindeki yazılarda Hammer'in aldandığını, «El muzaffer daima»lı tuğraların Birinci Selim zamanında başladığını kaydediyor.

ŞAİR PADİŞAH

On beşinci asrın sonuna doğru İspanya'nın son Müslüman hükümdarı olan Gırnata padişahı, Aragon ve Kastil kralı Ferdinand'dan Müslümanlarını gördüğü şiddetli tazyik dolayısıyla bir elçi göndererek İkinci Bayezid'den yardım istedi. Elçinin itimatnamesi, İspanya'da Müslümanların uğradıkları felâketleri, eğer Osmanlı Padişahı yardım etmezse yedi

asır hakimiyetten sonra Müslümanların pek yakında İspanya'dan çıkarılacaklarını o kadar şairane bir üslûp ile anlatıyordu ki zaten şair olan Osmanlı Padişahı pek beğendi. Bu Arapça kasideye, İspanya sahillerini tahrip etmek üzere bir donanma göndermekle cevap verdi.

PADİŞAHIN SAĞLIĞINA

Dördüncü Murad birgün kadirga ile sahilden, bir Rum meyhanesinin önünden geçerken sarhoş birkaç Yeniçeri kendisini tanıyarak «Sağlığına içiyoruz!» diye bağırıyorlardı. Bu terbiyesizlikten fena halde canı sıkılan padişah bir emirle içkiyi yasak etmeğe kalkmışsa da muvaffak olamamıştır.

TEHLİKELİ BİR GÖREV

Padişahın kilerci başılığı mühim bir mevki ise de tehlikelerle dolu idi. Onun vazifesi Padişaha her yemek getirildikçe önde gelmek, sahanı kendi eliyle sofraya koymak, tatlıları, şekerlemeleri, şerbetleri hazırlamak, zehirli olmadıklarına Padişahı inandırmak için de hepsinden önce kendisi tatmak idi.

Saray ağalığından Kilerci başılığa, o hizmetten Hazinedar başılığa, bundan da Kapı ağalığına terfi ediliyordu. Padişahın gözünden düşen kovulurdu. Fakat kovulmak hiç de fena bir şey değildi. Kovulan, Beylerbeyi olurdu.

EMEKLİLİK KARŞILIĞI BİR ŞEHİR

Emeklilik müessesesi eskidir. Şimdi devlete hizmeti geçmiş memurlara yaşlılıklarında maaş veriliyor. İkinci Bayezid, babası zamanında Rodos'u çeviren kuvvetlere kumanda etmiş olan

ikinci vezir Mesih paşaya emeklilik karşılığı olmak üzere Filibe şehrini vermişti.

Ünlü Tarihçi Hammer'in mezarı üzerinde Arap harfleriyle yazılı bir kitabe bulunmaktadır.

Etrüskler'in Surru

Etrüskler, Anadolu'dan göç edip, İtalya'nın Tiber ile Arno nehirleri arasında yer alan Etruria bölgesinde yaşamış ve MÖ 6. yüzyıla dek varlığını sürdürmüş bir halktır.

Yunan tarihçi Herodot'a göre Etrüskler Anadolu'dan (Lidya) İtalya'ya göç etmişlerdir, bunun yanı sıra pek çok tarihçi de Etrüskler ile özellikle Truva başta olmak üzere Anadolu uygarlıklarının âdetleri arasında bağ kurmaktadır. Bu sebeplerden dolayı Etrüsklerin kökeninin Küçük Asya yani Anadolu uygarlıklarına dayandığını savunurlar.

ETRÜSKLÜLER'İN GÖÇÜ

Etrüskler'in İtalya'ya göçüyle ilgili varsayımlar şu görüşlerde toplanmaktadır:

- 1- Bazı Batılı bilim insanlarına göre göçün kaynağı Ege-Anadolu'dur.
- 2- Göç Anadolu üzerinden olmuşsa da, kaynak Orta Anadolu değildir; Etrüskler'in ataları Ege, Anadolu veya Kafkasya civarında yaşıyordu.
- 3- Bazı Macar araştırmacılara göre, göçün kaynağı Orta Asya'dır.
- 4- Etrüsk göçünün dünya tarihçilerine göre Batı Anadolu Bölgesinden yapıldığı kabul görmekte ve göçün nedeni ise Yunanların Truvalılara ve Lidyalılara yaptığı saldırılar olduğu kabul edilmektedir.

ETRÜSK DİLİ

Etrüsk dili konusu hakkında Petit Larousse'da birbirleriyle çelişen açıklamalar vardır:

- 1} Etrüsk dili, Hind - Avrupa dillerinden değildir (s. 406);
- 2) Etrüskler Ârî ırkından gelir s. 1/345);
- 3) Ârî dilleri Hind - Avrupa grubuna girer (s. 1170).

Böylece Etrüsk dili hem Hind - Avrupa kaynaklı, hem de tersi olarak görünmektedir.

Etrüskçe'yi çözmek için Yunan ve Latin dilleri bir yarar sağlamamaktadır.

Buna karşılık Etrüskler'in yaşayış tarzları ve tarihleri hakkında bir çok şey bilinmektedir. Çiftçi, denizci, tüccar ve savaşçılardan oluşan bu halk,

İtalya'da, o zamanlar çok ilkel olan Latinier'in çevresinde bir yere yerleşmişlerdir. Her şeyleri ile Romalı çobanlara üstün olan Etrüskler, onlara şehir kurmasını, bataklık kurutmasını, ordu oluşturmalarını, fala bakmasını ve tapınaklar inşa etmesini öğrettiler. Roma şehrini güçlendirdiler ve kendilerine bağlı bir krallık kurdular. Romalılar, bazan inatçı davranmalarına rağmen, çoğu zaman şaşkınlıkla onların geleneklerini taklit ediyorlar, eflâtun renkli elbiselerini, bağlı ayak-kabırlarını ve silâhlarını alıyorlar ve aynı zamanda dillerini öğrenmeye çalışıyorlardı. Halbuki, Milât'tan hemen önce, Etrüskler birdenbire tarih sahnesinden çekildiler ve dilleri de unutuldu. Geriye kalanlar ise, fresklerle süslenmiş mezarları, kabartmalarla dolu lahitleri, gravürlerle bezenmiş bronz aynaları oldu. Bu kalıntılar arasında Yunan alfabesinden türemiş harfleriyle yazılmış yazılara sık rastlanıyordu, ancak bunları anlamak olonaksızdı.

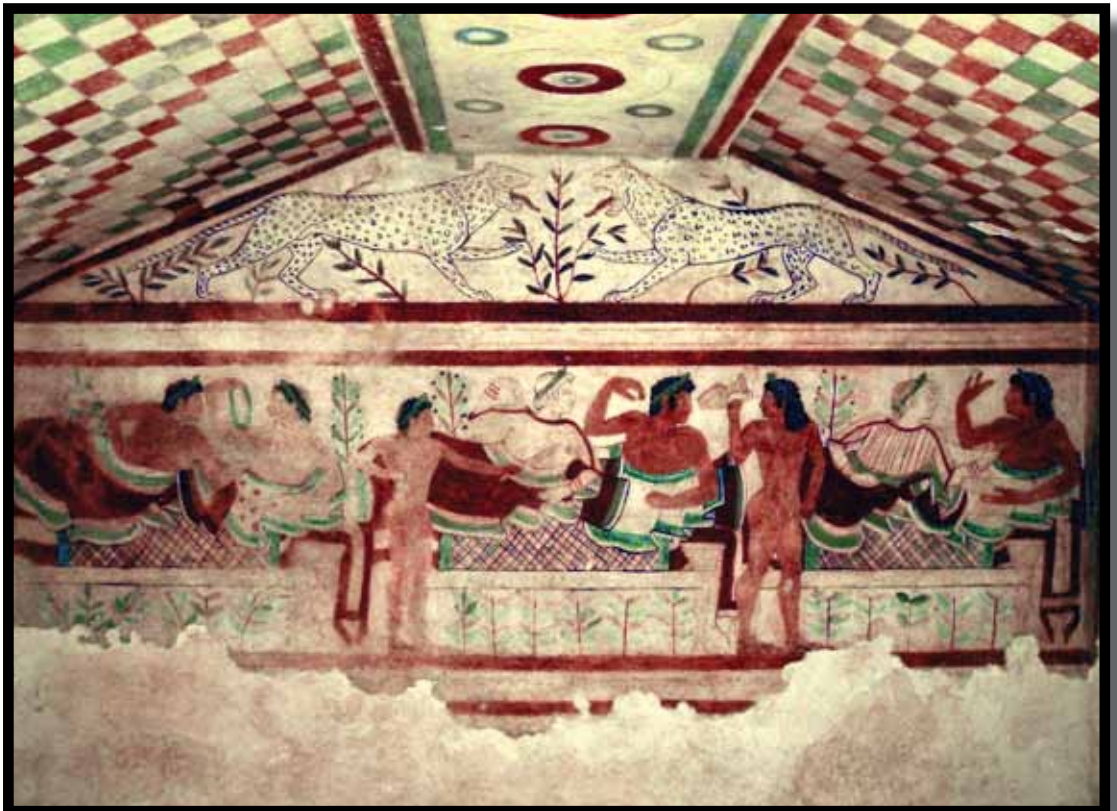
Uzun ve yorucu araştırmalar so-

nunda, Etrüskçe için anahtar-dil olacak bir dilin Arnavutça olduğu görüldü.

Balkanlar'ın vahşi boğazlarında gelişen Arnavutça, antik devrin az bilinen bir dilinden, İlirya dilinden, pek çok kelime saklayabilmişti. Arnavutça'nın temeli zaten bu dile dayanıyor. Etrüskçe ise bu dile oldukça benziyor. Zamanımızdan XIV. yüzyıla kadar uzanan bir devir boyunca yapılan verimsiz çalışmalar sonunda Etrüsk dili, karanlık bir mağarada homurdanan tarih öncesi bir canavar gibi görünmeye başlamıştı. Artık bu XX. yüzyıl efsânesinin yıkılması gerekmektedir.

Etrüskçe, Hind - Avrupa kayraklı olarak gözükmemektedir. Ârî olsunlar veya olmasınlar, biz bu konuyu uzmanlara bırakalım. Bu dilin dilbilgisi kuralları şimdiki Arnavutça'nın kurallarına çok benzemektedir.

Nihayet çözülebilen Etrüskçe sayesinde, Etrüskler, işi sevdikleri kadar, eğlenmesini, güzel yapıları, şarabı, dansı, at yarışlarını ve oyunla-

Leoparların masa altında yemek yediklerini gösteren bir mozayik.

Diğer bir Etrüsk mozayığı.

rı da seven canlı bir topluluk olarak görünmektedir. Bütün bunları çok renkli fresklerine baktığımız zaman da anlıyoruz. Fakat onların aile hayatının karşılıklı sevgi ve saygıya dayandığını keşfettiğimiz zaman çok şaşırdık. Kadınlara ve çocuklara karşı davranışları ile ölmüş atalarının anılarına karşı duydukları saygı, komşuları Romalıların kaba, umursamaz davranışlarıyla, sadece zafere ve maddî menfaate olan meraklarına hiç benzemiyordu. Etrüskler daha sade, fakat daha samimî insanlardı. Duygularını, yaşama sevinçlerini veya kederlerini bir anda ifade ediyorlardı.

Değerli bir kabiliyet olan nükte yapma özelliğine de sahiptiler. Ne yazık ki bugüne kadar, Romalıların Moliere'i denen Plautus gibi olduğu kadar, edebî alanda hiçbir Etrüsk yazısına rastlanmamıştır. Fakat şehire inmiş köylülere ve bir soylunun ye-

meğindeki davetlilere, bizim bugün «skeç» dediğimiz tarzda bol nükteli oyunlar oynayan komedyenleri vardı. Bazen güreş düzenliyorlardı. Fresklerin ötesinde berisinde serpilmiş olan bazı cümleler sayesinde, Toskana'da bundan 2300 yıl önce gelişmiş olan hayatın çeşitli yönlerini öğrenmemiz mümkün olmuştur.

ETRÜSKLERİN GÜNLÜK HAYATI

Tarkinya'nın eski sakinleri olan Etrüsklerin şehirlerinden birine girdiğinde; birbirini dikine kesen geniş caddeler, kanalizasyon tesisatı ve bolluk ilâhı Hermes'in ulu tapınakları görülür. İşte tipik bir Etrüsk şehri. Bir Etrüsk tüccarının veya bir idarecinin evine girelim. «Tıpkı Pompei'nin çoğu harap olmuş evlerine girer gibi mi?» diye soracaklar bize. Katıyetle hayır, Toskana'da o zamanlar hüküm süren büyük lüks hayatın en ufak inceliklerine ait izleri taşıyan kalıntılar

var elimizde. Bunlar, Etrüsklerin yeraltı mezarlıklarının duvarlarını süsleyen fresklerdir; Çünkü bu ölümler, geçmiş hayatlarına ait sahneleri daima çevrelerinde görmeyi severlerdi. Aradığımız «iç» demek ki doğrudan doğruya gözlerimizin önüne seriliyor. Eşikten adımımızı atar atmaz hayretten bağırarak için kendimizi tutuyoruz. Çünkü bulunduğumuz yer hemen hemen özel bir mezbaha gibidir. Kafası kesilmiş ve derisi soyulmuş süyük bir sığır, bir kırışe asılmış; yanında tavşan, karaca ve bir başka av hayvanı... Biraz ilerde güçlü kuvvetli iki kasap, satırklarını ustaca kullanır vaziyette. İçlerinden biri sanki «her çeşit var!» diye bağırır gibi. Bonfile ve biftekleriyle iftihar eder bir hâli var!

Bir üçüncü güçlü adam, beline kadar çıplak görünmesine rağmen, daha sakın bir görünüşü var. Küveti olan bir çeşit masa üzerine eğilmiş. Parmakları arasındaki iki küçük yastığı sıkarak meşgul. Hemen üzerindeki yazıda peynirci olarak tanıtılıyor. Demek ki evin süthanesineyiz. İşte Etrüsklerin zevki hakkında bize görünen şeyler. Biraz sonra günlük yemek listesi de hazır olacak. Etrüsklerin hayatını tasvir eden bir yazıda okuduğumuz şey, bizim için biraz garip gelecek:

«Çeşitli tahılları kullanırlardı... Av eti ve balık yerlerdi... Eti hazırlamak ve pişirmek için çeşitli formülleri vardı...»

Şimdi süthaneyi ve mezbahayı terkedip, mutfağa gidelim?

Mutfak mı? Tamamen döşeli. Hiç de açık saçık resimler olmayan krokilerle süslü büyük bir fırın. Ortada, birbirlerine bitişik küçük masalar, üzerleri meyva ve yemek tabakları ile dolu. Yarı beline kadar çıplak, genç bir «şef». herhangi bir tencerenin dibinde ağzının tadına göre bir şeyler arıyor. Tam bu sırada, sağından ve solundan iki hizmetkâr daha iyi şeyler olduğunu anlatmak için ona doğru koşuyorlar.

Kızların üzerinde güzel dikilmiş elbiseler, çok renkli kumaşlardan atkılar, abanoz ağacından kolyeler ve sarı bukleli saçlarını süsleyen altın çenberler vardı. Sabırsızlanan müşterileri memnun etmek için sağa, sola koşuyorlar.

Etrüsklerin yemekhanedeki davranışları, Romalıların nazaran ne kadar değişiktir. Romalıların esirlerine davranışlarını ve Roma mutfağının saçmalıkları düşünülürse bu fark daha iyi ortaya çıkar.

Yemekten bahsederken ve bilhas-
sa kremalı eti belirtirken, bu leziz ye-
mekle beraber verilen sebzelerden
birinin üzerinde duralım. Konu aslın-
da o kadar büyütülecek bir şey de-
ğil; ancak yazıları çözme ablında, bu
ayrıntı üzerinde durmak zorunda ka-
lıyoruz. Konu, bezelyelerin hazırlan-
ması ve yenilmesi idi. Şüphesiz bu
kelimelerin Etrüskçe'sini bulmak ge-
rekiyordu. Fakat mutfakla ilgili res-
min altındaki yazıda bu kelimeye
rastlamak olanaksızdı. Rastladığımız
yer ise bir hayli şaşırtıcı oldu: bir sa-
vaş alanı... Daha çok, bir Etrüsk aske-
rinin, bir Romalı lejyonerin kafasına
yolladığı bir «kurşun»'un üzerinde.
Atacak füzeleri olmayan Etrüskler,
düşmanlarına uzun, oval taşlar veya
kurşun parçaları atıyorlardı. Romalı-
lar gibi, bu askerler de düşmanlarına
birşey attıkları zaman, savaşın heye-
canı içinde çeşitli sözler de söylüyor-
lardı. Bu sözler, genellikle içten söy-
lendiği için kaba kelimeler oluyordu.

Halbuki bulduğumuz taş parçala-
rından birinde garip bir söze rastla-
dık. Kaba bir kelimedenden çok, düşma-
na göre sanki bir nezaket gösterirce-
sine sadece: «İşte... bir bezelye tane-
si!» deniyordu. Taş gülleyi yollayan,
sarılmış düşmanın yiyecek sıkıntısı
çektiğini anlamış olacak ki, bu söz-
le, üstü kapalı bir şekilde rakibinin sı-
kıntısına dokunuyordu.

Mutfaktan çıktıktan sonra, ev sahi-
binin aile bireyleri, dostları ve aile ile
kaynaşmış «müşterileri» ağırladığı zi-
yafet salonuna geldik. Hepsi, masa-
nın çevresine dizilmiş, üzerleri nakış-
lı halılarla kaplı yataklara uzanıyorlar
ve işlemeli yastıklara dayanıyorlar-
dı. Kadın ve erkek hizmetçiler, bronz-
dan, üzerleri işlenmiş lambaların ay-
dınlattığı masaların arasında dolaşar-
ak şarap dağıtıyorlardı. Flüt çalanlar,
bütün güçleri ile çalgılarından tat-
lı nağmeler çıkararak gecenin neşe-
sini daha da arttırmaya çalışıyorlar-
dı. Masaların altında ise horozlar, kö-
pekler ve hattâ leopardlar kendilerine
atılan yiyecekleri kapışarak, dolaşıp
duruyordu.

Bu leopardlardan birinin resmi-
nin hemen altında bir kelime var-
dı: «Krankru». Fakat Etrüsk kelimele-
rinin pek çok tuzak taşımaları, bu di-
lin bu kadar zamandır neden çözü-
lemediğini açıklamaktadır. Nitekim,
«krankru», bir kelime değil, iki keli-
meden oluşan bir cümledir. Her şey-
den önce, baştaki k harfinin g olarak
okunması gerekir. Çünkü, Etrüsk di-
linde g'leri belirtmek için ayrı bir işa-
ret yoktur. O iki kelime, yani gran kru

«yemeğini yedi» anlamını taşır. Gö-
rüldüğü gibi bu yazıda hayret edile-
cek bir şey yoktur. Fakat Etrüskçe'nin
anahtarı bilinmedikçe, çözümünü bu
kadar basit olan şey, çok zor olarak
gözüktür. İşte bunun için krankru,
bu yırtıcı hayvanın adı olarak, yan-
lış yere uzun müddet kullanılmış-
tır. Hattâ bu hayalî isimde cehen-
nemlerin hâkimi sinsi «Şaron»'un adı
gizli olduğu sanılmış; bazan da ilâh
Bâkü'sün senbolü olan dişi panter
için söylenmiş bir kelime sanılmıştır.

Leopara gelince, masanın altında
yalnız değildir. Efendilerini eğlendir-
mek için evde bulunan bir cüce de
onunla beraber bu avantajlı yerde
durur. Dilenciler, Homeros'un dev-
rinde beri ziyafet sofralarında bulu-
nurlar ve çeşitli alaylara hedef oluş-
tururlardı.

Davetliler arasında birçok yiyip
içen gençlere de rastlanmaktadır.
Sanki her biri bir neşe ve sağlık kay-
nağıdır. Etrüskler gençlerine âdeta
taparlar ve aşırılıklarını affederler-
di. Bu durumu doğrulayan bir Etrüsk
atasözü çözülmüştür: «Gençlik, coş-
kun bir sele benzer»-Bu sel sanki, ilk-
baharda Toskana tepelerinden ko-
pup gelen seldir. Gençler flütçü ile
beraber şarkı söylerler.

Flütçü ise, kendi freski altında,
bize garip bir ifade ile tanıtılıyor.
«Bütün ev, onun gözlerinin içindeydi».
Başka bir ifade tarzıyla, evin için-
de olup biten herşeyi görüyordu de-
mek oluyor. Nitekim, bilindiği gibi
Etrüskler'de flüt sesi, sadece efen-
dilerin zevkleri sırasında değil, aynı
zamanda esirlerin çalışması, hattâ
tembel öğrencilere ve serserilere ve-
rilen cezalar sırasında da duyulan bir
şeydi.

Davetliler aynı zamanda zar ata-
rak da eğleniyorlardı. Bu zarların ba-
zıları bizim zarlarımız gibi noktalar-
la sayıları belirtiyor, diğerleri ise, sa-
yıların isimlerini içeriyorlar. Bu zar-
lar, Etrüsk dilinin çözülmesinde çok
yardımcı olmuştur. Bir çift zarla oyun
oynanırdı. Her zarın üstündeki ke-
limeler bir atasözünü ifade eder-
di. Şöyle ki, birinci kelime bir harf-
li olur, bir'i temsil eder, ikinci keli-
me iki harfli olur, iki'yi temsil eder
ve böylece giderdi. Cümlelerin anla-
mına gelince «Uysal bir at için, hen-
dek atlamak bir oyundur» gibi bir
anlam taşır. Fakat başka zarlar üze-
rinde de sayılar sadece kendi isimle-
riyle belirtildiğinden, hangi kelime-
nin «bir» anlamına geldiği uzun süre
gizli kalmıştır. Bilginlerin pek çoğu
«du» kelimesinin «bir» demek oldu-

ğunu iddia etmişlerdir. Bu «du» nun
Yunanca'da, Lâtince'de ve diğer Hind
- Avrupâ dillerinde olduğu gibi «iki»
anlamına geldiğini isbat olundu.

Ziyafet sofrasında, içki üzerine şar-
kılar da söylenirdi:

Kim ki içer, keder bilmez!

İç ki ışığı gör

Ve iç çok yaşamak için!

Bu masum mısralar aslında çok
derin anlam taşımaktadır. Savaşlar ve
sefaletler kesinlikle Etrüskler'in haya-
tından eksik olmayan şeylerdi. «Eko-
nomik yönden zayıf» olanlar, her za-
man olduğu gibi, o sıralarda da ek-
sik değildi. Fakat, daima zevk ye iyi
hayat koşulları özlenir ve aranırdı. İyi
şarap hiçbir zaman reddedilmezdi.
Bir ata sözü şöyle der: «Kendini şara-
bın içine bırak». Bir diğeri, daha ko-
mik bir ifadeyle «Ah şu ters dünya!»
diye, şarap kupalarının üzerine yazıl-
mıştır. Bir diğer veciz söz, anlambaki-
mından çok dikkate değerdir:

Bırak gençliğini yaşa!

Mezarı hatırlayarak ağla!

Halbuki, mezar ve ölüm sonra-
sı hayat, Etrüskler'in hayatında çok
önemli rol oynardı. Atalarının mezar-
larına gelerek onlara cesaret verici
acıklı sözler sarfederler, süt, şarap ve
hediyeler bırakırlardı.

Bütün eski topluluklar gibi Et-
rüskler de ilâhları için, putlar önün-
de hayvan kurban ederlerdi.
Homeros'un devrinde, yani M.Ö. X.
yüzyılda, Yunanlılar, esirlerinin kafa-
sını keserek, insan kurban ederler-
di. Fakat M.Ö.'ki son bin yılın ortala-
rında, geçmişin bu gelenekleri unu-
turmaya yüz tutmuştu. Onun yerine
«kan akması» olan bir sahne gerçek-
leştirilirdi. Örneğin bir köpekle insan
arasındaki güreş, boks gibi. Böyle-
ce akan kan, cehenneme yollanırdı.
Bir cenaze törenindeki boks sahnesi-
ne rastladık; ziyafete gelenler, önle-
rinde oluşan mücadeleyi zevkle sey-
rediyorlardı. Fakat Etrüskler, kendi-
lerine özgü bir anlayışla, ilkel bir bo-
ğuşma olan o zamanki döğüşü, ko-
mik bir şekile sokmuşlardı. Yani güre-
şenler birbirlerinin yüzünü dağıtaca-
ğına, karşılıklı söyleniyorlardı. Biri, di-
ğeri: «Hadi gel anlaşalım. Bana ye-
nil!» diyor. Öteki de cevaben: «Kabul,
fakat beni mükâfattan faydalandıra-
caksın» diyordu. İşte böylece vahşi
görünümlü sahne, bir komediyle biti-
yordu.

İstanbul'daki Kiliseden Çevrilen Camiler-9

Gül Camii

H. Veysel Güteryüz
Kiliseden Çevnilen Camiler

Gül Camii, Fatih ilçesi, Küçükmustafapaşa, Gül Camii Sokağı ile Vakıf Mektebi Sokağı köşesinde bulunmaktadır. Cami, Bizans Devrinde inşa edilmiş olan bir kiliseden camiye çevrilmiştir ve kesin inşa tarihi bilinmemektedir.

İstanbul'un fethinden önce Haqia Euphemia isimli bir kiliseyken daha sonraları Haqia Theodosia kilisesi adını almıştır. Yapı haç şeklinde inşa edilmiştir. Sahında dört büyük ayak, ana kubbeyi taşımaktadır. Genel olarak, Bizans devrinin özelliklerini taşımaktadır. Ancak yan bölümleri Paloilogaslar zamanında değiştirildiğinden bu bölümlerin dış görünüşleri günümüzdeki şekli almıştır.

Gül Camisi ile ilgili olarak Hadikatü'l Cevâmî'de aşağıdaki bilgi yer almaktadır:

"21-Gül Cami'i der kurb-ı Küçük Mustafâ Paşa

Câmi'-i mezbûr kilisadan münkalibdir. Fi'l-asl Tersâne-i âmire'nin âlât ve levâzımât-ı sâ'iresi içün mahzen olup, ba'de Sultân Selîm Hân-ı Sâlis hazretlerinin emriyle minare ve sâ'ir malzemesi bina olunarak câmi'-i şerîf kılınmıştır. Vazîfesi anın vakfından verilür. Mahfil-i hümayûnu Sultân Mahmûd Hân hazretlerinin zemân-ı saltanatlarında bina olunmuştur. "Rivayet

olunur Hazret-i İsa aleyhisselâm efendimizin on iki havâriyyûn efendilerimiz beşi Arabistan mahallinde ve yedisi dahi, ikisi bu câmi'-i şerifin mihrâb tarafında olan ayakları derûnunda, birisi sağ canibinde olan ayakda beş-altı kadîme-i Fûsî ile ziyaret olunur. Sol canibinde olan Sultân Mahmûd Hân-ı Adlî kapusını bend itdirüb, ikisi dahi Mi'mâr Câmi'i kurbünde Örumcekli Türbe demekle ma'rûf olan mahalde medfûnlardır ve ikisi dahi Topkapısı hârici Dâvud Paşa Cami'inin İlyas Şücâeddîn cânibine giden tarîkde bağçeler yolu üzer-

rinde sebîl canibinde vâki' mahalde medfûnlardır ve biri dahi Saray-ı hümayûn'da Sahâbet-i âmire derûnundadır âlâ rivayetin hâlâ Serasker kapısı olan mahalde bu zât-ı âlîlerin ma'bedhâneleri mahal var imiş". Mahallesi vardır."

Anlamı

"Küçük Mustafapaşa yakınındaki Gül Camisi

Bu Câmi kiliseden çevrilmiştir. Aslında Tersâne-i Âmire (Devlet Tersanesi)'nin âlet ve levâzımları deposu olup, sonra Sultân Üçüncü Selîm Han hazretlerinin emriyle minare ve diğer malzemesi

Gül camiinin yukardan görünümü.

Caminin kubbesi.

yapılarak cami yapılmıştır. Vazîfesi (ödemeleri) onun vakfından verilir. Hünkar Mahfili Sultân Mahmut Hân hazretlerinin devrinde yaptırılmıştır. “Rivayet olunur ki: Hazret-i İsa aleyhisselâm efendimizin on iki havârsinden beşi Arabistan’da ve yedisi de, ikisi bu câminin mihrâp tarafında olan ayaklarında, birisi sağ tarafında olan ayakta beş-altı kadem (1 ayak=31,44cm) ile ziyaret edilir. Sol tarafında olan Adil Sultân Mahmut Hân kapısını bağlayıp, ikisi de Mimâr Câmisi yakınında Örümcekli Türbe denilen yerde gömülüdürler. İkisi de Topkapı dışında Davut Paşa Camisinden İlyas Şücâeddîn câmisine giden yolda bahçeler yolu üzerinde sebîl yanında bulunan yerde gömülüdürler. Biri de Saray-ı hümayûn’da Sahâbet-i âmire içindedir. Ayrıca Serasker kapısı olan yerde bu kişilerin mabetleri varmış”. Mahallesi vardır.”

Bina, İstanbul’un fethinden sonra kilise olarak kullanılmayıp bir süre zamanın deniz kuvvetlerine bağlı olan tersanenin malzeme deposu olarak kullanılmıştır.

Sultan İkinci Selim zamanında yanına bir minare eklenmiş ve cami olarak gereken ekler yapılarak camiye dönüştürülmüştür. İstanbul Vakıflar Tahrir Defterinin 269. sayfasında camiin, H.895/M.1489 tarihi-

ni taşıyan vakfiyesi bulunmaktadır. Bu vakfiyede Gül Câmii’nin daha önce Sultan İkinci Selim zamanında camiye dönüştürüldüğü kaydı olmasına rağmen, Sultân İkinci Bâyezit’in padişahlığı zamanında tam olarak camiye çevrildiği belirtilmektedir.

Gül adının bu Camiye verilmesine dair farklı rivayetler bulunmaktadır. İlk rivayete göre, Osmanlıların İstanbul’u fethettikleri gün Theodosia yortusu nedeniyle bu kilisenin güllerle donatılmış olduğu görülmüş ve bu nedenle bu bina “Gül Camisi” adını almıştır.

İkinci rivayete göre, tarihi ve kimliği belirsiz “Gül Baba” isimli bir ermişin cami temelinde gömülü olması bu adın verilmesine neden olmuştur.

Diğer bir rivayete göre ise, kilise cami haline getirildiği zaman Hristiyanlık ruhunun temizlenmesi için gül suyu ile temizlik yapılması nedeniyle Gül Camisi adını almıştır. Ayrıca Dördüncü Murad zamanında yapılan onarım sırasında kubbe ve çevresinin güle benzetilmesi de bu adın verilmesinde etkili olmuştur.

Kilise, camiye çevrilirken büyük ölçüde onarım görmüş, dış duvarları ve kubbesi yenilenmiştir. Doğu cephesinin yan tarafındaki tuğla süslemeler, bu bölümün onbir ile ondördüncü yüzyıl arasında yenilendiğini göstermektedir.

Yan cephelerin yapısı ile bu taraflardaki pencereler ve içerideki büyük kemerler ile kubbesi onaltıncı yüzyıl Osmanlı-Türk mimarisini anımsatmaktadır. Binanın altında bir mahzen bulunmaktadır. Bu bölüm mahsen özelliğini kaybetmiş ve yerine son cemâat yeri yapılmıştır.

Sultân İkinci Mahmud zamanında cami tekrar onarılırken bir “Hünkâr Mahfili” eklenmiştir. Caminin karşısında İkinci Mahmud’un kızı ve İkinci Abdulhamit’in halası tarafından H.1285/M.1868 tarihinde iki katlı ve kargir olarak inşa

Caminin içinden bir görünüm.

edilmiş olan “Adile Sultan Sıbyan Mektebi” bulunmaktaydı. Günümüzde bu mektep “Çocuk ve Halk Kütüphanesi” olarak kullanılmaktadır. Ayrıca caminin bulunduğu sokağın karşısında abdest alma yeri ile onun yanında H.1307/M.1889 tarihli bir çeşme bulunmaktadır. Haç şeklinde bir plânda olan cami tek kubbelidir. Altında şeyhlerin gömülmesi için büyük bir bodrum bulunmaktadır Sâde bir mihrabı, taş minberi ve ahşap kürsüsü vardır. Sol arkada müezzin mahfili bulunmaktadır.

Son cemâat yeri camekânla kapatılmıştır. Tek şerefeli minaresi taştan yapılmıştır. Sol üstte kadınlar ve Hünkâr Mahfili vardır.

Gül Camii’nin karşısındaki çeşmenin kitâbesi:

*Hayrul-mâl mâ ünfika fî sebîllillah
İşbu çeşme-i latifin bu kere tamirine*

*Bâis olan ihrâmcı el-Hâc Muhammed
Sâdık Efendi’nin ve ta’allukâtının
hayratıdır*

Gül Camii’nin karşısındaki çeşmenin kitâbesinin anlamı:

Caminin yanındaki çeşme.

*Malın en hayırlısı Allah yolunda
harcanandır*

Bu güzel çeşmenin bu kez onarımını

Sağlayan ihrâmcı Hâc Muhammed

*Sâdık Efendi’nin ve akrabalarının
hayratıdır*

fet eseri

*Bulalar ‘âfiyet-ü ‘ömr ile ikbâl-ü
safâ*

*Düştü bir mısraı rengîn ile
târîhi Senih*

*Mektebî kıldı bu yıl ‘Âdile Sultân
inşâ 1285*

*Âdile Sultan Sıbyan Mektebi
kitâbesinin anlamı:*

*Âdile Sultân pazretleri karar ve-
rip donattı*

*Kârgir yaptı bu okulu yenileyerek
İçinde çocukların ilim alıp olgun-
laştıkları yer oldu*

*Daha çok çalışarak ilim sahibi
olsunlar*

*Birçok hayır sevap yapmaya nail
olsun*

*Merhum eşi Mehmed ‘Alî
Paşa’ya, Allah*

*Kendisi ter temiz hem de na-
muslu kızının eseri*

*Bulsunlar ömürleri sağlık ile ta-
lihle neşe*

*Düştü renkli bir mısra ile târîhi
Senih*

*Mektebî bu sene Âdile Sultân
yaptırdı*

1285

Kütüphane olarak kullanılır Sıbyan Mektebi.

Gül Camii’nin karşısındaki
Âdile Sultan Sıbyan Mektebi’nin
kitâbesi:

*Hazret-i ‘Âdile
Sultân mekârim-i
pirâ*

*Kârgir eyledi bu
mektebi tecdid ü
binâ*

*Mekseb-i ‘ilm-i
kemâl oldu için-
de etfâl*

*Eylesün kesb-i
‘ulûm etmeğe
sa’y-ı evfâ*

*Eyleye nice
ücûr-u hasenâta
mazhar*

*Zevc-i merhûmu
Mehmed ‘Alî*

*Paşa’yı Hûdâ
Zât-ı pür ‘ismet*

hem duhter-i ‘if-